

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання
Кафедра теоретичної психології

**ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА РОЗВИТОК ДЕВІАНТНОЇ
ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
першого рівня ЗФН
за спеціальністю 053 Психологія
Софія СКОРОДИНСЬКА

Науковий керівник:
завідувач кафедри теоретичної
психології, доктор психологічних наук,
професор
Зоряна КОВАЛЬЧУК

Рецензент
кандидат психологічних наук
Роман ЯРЕМКО

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
«__» _____ 2024 р., протокол № ____
Завідувач кафедри теоретичної психології
доктор психологічних наук, професор
_____ **Зоряна КОВАЛЬЧУК**

Львів – 2024

АНОТАЦІЯ

Скородинська С. Вплив соціальних мереж на розвиток девіантної поведінки у підлітків

Кваліфікаційна робота присвячена розкриттю проблеми впливу соціальних мереж на розвиток девіантної поведінки підлітків. У роботі висвітлено сутність та зміст поняття девіантної поведінки у працях, проаналізовано особливості розвитку, перебігу та прояву девіантної поведінки у підлітковому віці, а також окреслено особливості впливу соціальних мереж на особистість підліткового віку. Встановлено, що підлітки використовують соціальні мережі як засіб самовираження та самореалізації, але це може призводити до віддалення від реального життя та складнощів у спілкуванні з реальними людьми. Анонімність та доступність інформації можуть сприяти девіантній поведінці та агресії. Також було встановлено позитивний вплив соціальних мереж на освіту, зокрема шляхом доступу до різноманітного навчального контенту.

Ключові слова: девіантна поведінка, підлітки, соціальні мережі, самооцінка, тривожність.

ABSTRACT

Skorodynska S. The influence of social networks on the development of deviant behavior in adolescents

The qualification work is devoted to revealing the problem of the influence of social networks on the development of deviant behavior of teenagers. The work highlights the essence and content of the concept of deviant behavior in works, analyzes the peculiarities of development, course and manifestation of deviant behavior in adolescence, and also outlines the peculiarities of the influence of social networks on the personality of adolescence. It has been established that teenagers use social networks as a means of self-expression and self-realization, but this can lead to distance from real life and difficulties in communicating with real people. Anonymity and availability of information can contribute to deviant behavior and aggression. The positive impact of social networks on education was also established, in particular through access to various educational content.

Key words: deviant behavior, teenagers, social networks, self-esteem, anxiety.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА РОЗВИТОК ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	6
1.1. Поняття девіантної поведінки у працях вітчизняних та зарубіжних науковців.....	6
1.2. Особливості розвитку, перебігу та прояву девіантної поведінки у підлітковому віці.....	19
1.3. Вплив соціальних мереж на особистість підліткового віку.....	25
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА РОЗВИТОК ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	30
2.1. Опис та аналіз методик дослідження.....	30
2.2. Інтерпретація результатів дослідження.....	33
Висновки до другого розділу.....	47
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51

ВСТУП

Стрімкий розвиток комп'ютерних інформаційних технологій є основною ознакою прогресу сучасного суспільства. Цей розвиток дозволяє людям навчатися, обговорювати проблеми, які їх турбують, знайомитися та спілкуватися з друзями, перенестися в будь-яку країну світу та дізнатися про культуру та традиції цих країн, використовуючи безмежні можливості всесвітньої мережі Інтернет.

Соціальні мережі можуть експонувати підлітків до негативних впливів, таких як зображення насильства, наркотиків, агресивний мовлення тощо. Це може спровокувати підлітків до наслідування такої поведінки або призвести до деградації їхніх моральних цінностей. Також, соціальні мережі можуть стати місцем для онлайн-булінгу, який може призвести до психологічних проблем та відчуття соціальної ізоляції у підлітків. Це може спровокувати розвиток девіантної поведінки, такої як агресія або відчуття безпомічності. Соціальні мережі часто поширюють нереальні стандарти краси, успіху, та щастя, що може призвести до почуття невдоволеності та низької самооцінки у підлітків. Це в свою чергу може вплинути на їхню поведінку, зокрема, сприяти розвитку ризикованих звичок або неприйнятних для суспільства дій.

На сьогодні висвітлено дослідження формування та розвитку нових типів комунікативних структур у соціальних мережах, які проводять Ж. Делез, Є. Прохоренко, С. Романенко, А. Фомін та інші, а також аналіз поведінки особистості під час віртуальної комунікації, у якому беруть участь А. Засекін, Ю. Кузнєцова, М. Назар, С. Цимбаленко та інші, вказують на зростаючу актуальність теми впливу соціальних мереж на молодь. Тому багато вчених, таких як Т. Веретенко, А. Кузнєцов, М. Снітко, С. Цимбаленко та інші, зосереджують свою увагу саме на цьому аспекті.

Соціальні мережі не тільки мають позитивні сторони. Вони також мають негативні наслідки, такі як: залежність від Інтернету, економія грошей або відсутність часу на офлайн спілкування. У міру відсторонення традиційних

інститутів соціалізації, таких як друзі, родина та школа, соціальні мережі все більше впливають на соціалізацію особистості та її ціннісні орієнтації. У результаті всіх цих аспектів ми вибрали тему «Вплив соціальних мереж на розвиток девіантної поведінки у підлітків».

Мільйони підлітків зараз спілкуються через соціальні мережі, а також використовують їх у якості інформаційних каналів. Тому, дослідження впливу соціальних мереж на розвиток девіантної поведінки у підлітків є дуже важливим на сьогодні.

Об'єкт дослідження девіантна поведінка особистості.

Предмет дослідження: вплив соціальних мереж на розвиток девіантної поведінки у підлітків.

Мета дослідження: теоретико-емпіричне дослідження впливу соціальних мереж на розвиток девіантної поведінки у підлітків та на їх особистість в цілому.

Завдання дослідження:

1. Теоретично проаналізувати наукової літератури щодо проблеми розвитку девіантної поведінки у підлітків та можливого впливу соціальних мереж на її розвиток.

2. Емпірично дослідити вплив соціальних мереж на розвиток девіантної поведінки підлітків та на їх особистість в цілому.

Методи дослідження:

теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення;

емпіричні - опитувальник визначення схильності до девіантної поведінки О. Орел, анкета «Соціальні мережі у Вашому житті», Фрайбургський особистісний опитувальник (англ. Freiburg Personality Inventory - FPI), методика діагностики самооцінки та рівня домагань Дембо-Рубінштейна;

математичні – відсотковий аналіз, кореляційний аналіз.

Теоретичне значення дослідження. У роботі висвітлено сутність та зміст поняття девіантної поведінки у працях, проаналізовано особливості розвитку, перебігу та прояву девіантної поведінки у підлітковому віці, а також

окреслено особливості впливу соціальних мереж на особистість підліткового віку.

Практичне значення дослідження. Полягає у емпіричному дослідженні та його якісному аналізі. Результати емпіричного дослідження можуть бути використані для поглиблення розуміння проблеми впливу соціальних мереж на особистість підліткового віку у роботі психологів, соціальних педагогів, вчителів. Також проведене емпіричне дослідження та його результати можуть стати підґрунтям у розробці профілактичних та корекційних програм, спрямованих на подолання негативного впливу соціальних мереж на особистість підліткового віку.

Структура роботи. Робота складається із двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаної літератури. Робота містить ... рисунків, ... таблиць. Список використаної літератури налічує ... найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА РОЗВИТОК ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

1.1. Сутність та зміст поняття девіантної поведінки

Однією з головних характеристик сучасної молоді є швидкий розвиток комп'ютерних інформаційних технологій. Цей розвиток дозволяє людям навчатися, аналізувати проблеми, спілкуватися з друзями та колегами, а також досліджувати культури та традиції різних країн через безмежні можливості Інтернету. Інтернет став необхідною частиною нашого повсякденного життя, але варто зауважити, що він несе і загрози для дорослих і підлітків. Особливо ця проблема актуальна для підлітків, які знаходяться на етапі визначення своєї життєвої стратегії. Середовище, в якому вони зростають, сильно впливає на їх вибори і цінності. На жаль, у підлітковому середовищі асоціальна поведінка часто розглядається як норма, що призводить до негативних явищ у суспільстві. Тому важливо вивчити причини і особливості девіантної поведінки підлітків для того, щоб усвідомити її сучасний стан і здійснити необхідні заходи для профілактики та корекції [3].

Поведінка представляє собою сукупність конкретних дій та зовнішніх виявів активності живих істот, у тому числі людини. Цей процес визначається потребою адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі. Щодо тварин, їхня поведінка в основному є реакцією на подразники з оточуючого середовища, адаптацією до них. Людина також реагує на вимоги оточення, але її поведінка не обмежується лише цим, оскільки вона керується внутрішніми мотивами та спонуканнями. Це дозволяє пов'язувати її дії з власною активністю та спрямованістю на досягнення певних цілей, виконання загальноприйнятих норм та правил, а також з участю у соціальних відносинах [4].

Таким чином, поведінка людини може бути спрямована не лише на адаптацію до зовнішніх умов, а й на те, щоб саме середовище відповідало її

потребам. Останнє підтверджується визначенням С. Г. Немченка, який розглядає поведінку як активну діяльність особистості, спрямовану на здобуття нових цінностей та реалізацію їх у соціальних відносинах, які вона підтримує. Автор розглядає два основні методи регулювання поведінки: зовнішнє, базоване на моральних нормах та внутрішнє, що ґрунтується на моральній свідомості та добровільній активності.

Коли мова заходить про формування поведінки в ранньому віці, психологи описують поведінку дітей перших років життя як польову, що означає, що вона визначається зовнішнім полем – матеріальним оточенням, що постійно оточує дитину. Якщо виникають певні психічні розлади або аномалії, такі як шизофренія або аутизм, то поведінка може залишатися польовою, непередбачуваною, на тривалий період. Нормальний психічний розвиток дитини передбачає, що її поведінка поступово регулюється свідомо, коли власні мотивації стають важливими. Поведінка дитини поступово втрачає спонтанний, імпульсивний характер і стає більш свідомою, орієнтованою на свідомо поставлені цілі, іншими словами, стає "самостійною" [30].

У підлітковому віці поведінка відображає внутрішній світ дитини, усю систему її життєвих орієнтирів, цінностей і ідеалів. Не випадково дослідники, такі як В. В. Афанасьєва і Т. Є. Мальцева, вважають підлітковий вік періодом підвищеного ризику. За словами В. В. Афанасьєвої, у цей період відбуваються внутрішні труднощі переходу, починаючи з психічних та гормональних змін і закінчуючи перебудовою концепції Я. Зауважуються розмаїті проблеми та невизначеність соціального становища підлітків, що викликають протиріччя, спричинені перебудовою механізмів соціального контролю. Такі контрольні механізми, які ґрунтувалися на дотриманні зовнішніх норм і вимог дорослих, більше не ефективні, а нові, засновані на свідомій дисципліні та самоконтролі, ще не повністю сформовані або не стабільні [20].

Т. Є. Мальцева також підкреслює, що підлітковий вік є особливо вразливим до негативного впливу зовнішнього середовища, оскільки кризові психологічні стани цього періоду пов'язані з ключовими моментами:

психофізіологічними та соціальними. [37, с. 3].

У поведінці підлітків відображаються їхні індивідуально-психологічні особливості, такі як рівень емоційного напруження, риси характеру, схильності і т. д. Окремі індивідуальні риси можуть мати негативний вплив на їх поведінку. Наприклад, емоційна нестійкість у поєднанні з тенденцією до агресивних дій може виявитися у проявах агресії [39].

Щодо девіації, цей термін використовується для опису різних відхилень. Девіація може включати порушення поведінки, клінічні синдроми, зміни у відносинах тощо. У статистиці цей термін позначає ступінь, на яку певне значення відрізняється від середнього значення. У контексті нашого дослідження ми розуміємо девіацію як соціальну поведінку, яка відхиляється від нормальних або соціально прийнятих у суспільстві.

Характеризуючи поняття "поведінка" та "девіація", ми можемо визначити та описати девіантну поведінку як таку, що не відповідає загальноприйнятим нормам і внаслідок цього порушує ці норми. Девіантна поведінка може бути різною за ступенем вираження, спрямованістю або мотивацією і відхилитися від критеріїв тієї чи тієї соціальної норми. Ці критерії можуть ґрунтуватися на правових нормах, моральних цінностях або загальних принципах [].

Наприклад, за визначенням В. В. Афанасьєвої, девіантна поведінка - це та, що "не відповідає правовим, моральним, етичним та іншим нормативним вимогам конкретного суспільства, в якому живе і діє особистість. Результатом такої поведінки зазвичай є завдання моральної або фізичної шкоди собі, оточуючим та довкіллю". Згідно з її думкою, сутність девіантної поведінки як соціально-психологічної проблеми полягає в тому, що "особистість не дотримується соціальних норм, обираючи варіант поведінки, відмінний від норм, що призводить до порушення взаємовідносин між особистістю та суспільством"[33].

За думкою С. Г. Немченко, девіантна поведінка описує особистість, яка не прийняла соціальних моральних норм спільноти і адаптувалася на стику двох чи кількох субкультур, утворивши особистісні новоутворення під впливом

соціальних чинників. Автор підкреслює, що така поведінка відрізняється інфантильністю, порушеннями міжособистісних стосунків, неспроможністю соціально адекватно реагувати на події та контролювати власну поведінку.

Виходячи з загальноприйнятого розуміння сутності девіантної поведінки, можемо описати девіантну поведінку підлітків як систему або окремі дії та вчинки психічно здорової особистості (підлітка), які порушують встановлені норми та правила поведінки, сформовані на відповідному етапі розвитку, внаслідок несприятливого соціального становлення та певних порушень у процесах виховання, соціалізації, соціальної адаптації та самоідентифікації підлітка.

З цього приводу Н. П. Онищенко вказує, що девіантна поведінка у підлітковому віці виникає тоді, коли особистість деградує у своїх духовних пошуках і зупиняється на рівні суто прагматичної взаємодії з навколишнім середовищем. В таких умовах девіація стає формою неадекватного реагування неповнолітнього на цінності суспільного життя, які за своїм змістом і спрямованістю не відповідають її морально-правовим орієнтаціям [32].

За визначенням М. О. Малькової, девіантний підліток - це особа, у якої сформувався стійкий стереотип поведінки, що відхиляється від прийнятих у конкретному соціальному середовищі норм і стандартів. Ця поведінка може саморуйнувати особистість підлітка та містити такі аспекти девіацій, як антисоціальні, асоціальні, протиправні, делінквентні та адиктивні.

Згідно з думкою Л. В.-В. Вейланде, девіантна поведінка підлітка є реакцією на соціальні або мікросоціальні умови, в яких він знаходиться, а також є його "мовою" спілкування з соціумом, коли інші соціально прийнятні способи спілкування вичерпані або недоступні. Ці характеристики виокремлюються: девіантна поведінка є наслідком стійкої психічної або соціальної дезадаптації та, на відміну від простих відхилень у поведінці, призводить до формування моделі поведінки суб'єкта; такі поведінкові прояви підлітка є стереотипними, постійними, тісно пов'язаними зі стійкими особистісними властивостями людини; девіантна поведінка характеризується

значною ущербністю для окремої особистості та перешкоджає її подальшій соціалізації [8; 10].

Так, девіантна поведінка може бути розглянута з двох поглядів. З одного боку, це вчинки або дії, які не відповідають встановленим стандартам чи нормам у суспільстві. З іншого боку, це соціальне явище, що виявляється у формах людської діяльності, що відповідають цим нормам. Девіантна поведінка підлітків зазвичай пов'язана з порушеннями вікових та соціальних норм і правил міжособистісних відносин, таких як у сім'ї, школі, і серед невеликих соціальних груп.

Девіантна поведінка може бути ізольованою та груповою, мати різну структуру і характеристики, різну соціальну значимість тощо.

Так, девіантна поведінка може проявлятися як ізольована, так і групова, і мати різні характеристики та значимість в соціальному контексті. Особистісні девіації виникають, коли відхилення в поведінці індивіда не пов'язані безпосередньо зі співповедінкою інших людей. Часто індивіди свідомо прагнуть до ізольованої девіації, бажаючи виділитися з оточення або конфліктувати з ним. Індивідуальні девіації особливо часто спостерігаються у випадках психопатологічних та патологічних типів відхилення. Ізольовані девіації також можуть включати комунікативні форми відхилень, аутоагресивну поведінку, порушення харчової поведінки, аномалії сексуальної поведінки, психопатологічні захоплення, зловживання речовинами та інші.

Щодо ізольованих девіацій можна подати такі випадки:

Аутоагресивна поведінка: Це включає саморізання, самопошкодження або спроби самогубства. Ці форми поведінки часто виникають внаслідок психологічних проблем, емоційного стресу або психічних розладів.

Порушення харчової поведінки: Сюди входять анорексія (відмова від їжі з метою зниження ваги) та булімія (періодичні приступи переїдання, за якими слідує компенсаторне поведінка, наприклад, саморвота).

Аномалії сексуальної поведінки і розвитку: Це може включати різні форми сексуальних зловживань, парафілії (нестандартні сексуальні інтереси)

або ранній початок сексуальної активності.

Надцінні психопатологічні захоплення: Це включає різні форми маній, такі як kleптоманія (непрохане відчуття потягу до крадіжки) та дромоманія (патологічне бажання подорожей або втечі).

Зловживання речовинами: Це може охоплювати алкоголь, наркотики або ліки, інші речовини, які викликають зміни в психічному стані та поведінці.

Усі ці форми ізольованої девіантної поведінки можуть мати серйозні наслідки для здоров'я і благополуччя індивіда, а також для його відносин з оточуючими та соціальною адаптацією.

Характерною рисою групових девіацій є прояв подібних форм девіантної поведінки у близького оточення (співзалежність), ідолів, авторитетних осіб референтної групи тощо. Переважна більшість вікових (особливо підліткових) варіантів поведінки, що відхиляється, відноситься до групових. Зазвичай такі девіації не можуть існувати поза групою або колективом і коригуються шляхом ізоляції людини. В основі формування групових різновидів девіантної поведінки лежить принцип групового тиску і низької толерантності до нього, що не спостерігається при ізольованих (індивідуальних) девіаціях. Груповий тиск на індивіда здійснюється з боку референтної групи або сім'ї, може виникати в межах професійних колективів, в групах «за інтересами» тощо [2].

Типовою особливістю групових девіацій є поширення подібних форм неприйнятої поведінки серед близького оточення, ідолів або авторитетних осіб референтної групи. Більшість випадків вікової (зокрема серед підлітків) поведінки, яка відхиляється від норм, є груповими. Зазвичай така поведінка не може існувати відокремлено від групи або колективу і підлягає коригуванню шляхом ізоляції особи. Формування групових видів девіаційної поведінки ґрунтується на принципі групового тиску та низької толерантності до нього, яка не є характерною для ізольованих (індивідуальних) випадків девіацій. Груповий тиск на особу зазвичай виникає від референтної групи або сім'ї, може виявлятися в професійних колективах або групах інтересів [11].

Сімейні форми групових девіацій виявляються у відхиленнях від

загальних норм поведінки сім'ї в цілому або окремих її членів, що також пов'язані з груповим тиском. Це може включати: прямий вплив батьків на дитину, такий як залучення до тоталітарної секти або оздоровчої групи; опосередковане поширення девіантних традицій, наприклад, зловживання алкоголем, надмірна захопленість або стереотипи харчової поведінки. Також можливий зворотний вплив підлітка з девіантною поведінкою на батьків, наприклад, формування ненормативної поведінки у матерів, чії діти залежні від наркотиків. Сімейні девіації підтримуються і заохочуються групою (сім'єю) та формують відповідний стереотип поведінки [13].

Девіантні форми поведінки можуть бути тимчасовими і постійними, стійкими і нестійкими. Для тимчасових девіацій характерне нетривале існування відхилень, зазвичай пов'язаних з груповим тиском і неможливістю бути поза групою (наприклад, людина може зловживати спиртними напоями під психологічним тиском певних осіб). До постійних девіацій відносять форми поведінки, що відхиляється, схильні до тривалого існування і малої залежності від зовнішніх впливів. Вони становлять більшість девіантних форм поведінки. Стійкі девіації характеризуються тим, що в поведінці людини домінує одна певна форма поведінки, що відхиляється. При нестійкій девіації відзначається схильність до частої зміни клінічних проявів девіації. Наприклад, у людини можуть чергуватися девіації у вигляді зловживання наркотичними речовинами і порушення харчової поведінки.

Виокремлюють також стихійні та сплановані, структуровані(організовані) і неструктуровані (слабоорганізовані) різновиди відхилень. Для стихійних девіацій характерне швидке, хаотичне, незаплановане формування. Вони виникають під впливом зовнішніх обставин і характеризуються тимчасовим характером. У такому випадку девіантна поведінка спеціально не запланована, але й не виключена з поведінкової програми. Збіг обставин і емоційний настрій індивіда стають вирішальними для появи неадекватної поведінки. Сплановані девіації мають підготовчий період та носять характер регламентованості, заданості і чітко окреслені: людина заздалегідь готується до їх реалізації,

відчуває хвилювання, радісне і водночас неспокійне очікування. До спланованих девіацій відносять, наприклад, вживання алкоголю або наркотиків.

Групові девіації можуть мати різний ступінь згуртованості: груповаформа відхилень, у межах якої чітко прописані ролі всіх учасників, є структурованою (організованою) девіацією. Для неструктурованої (слабо організованої) форми відхилень характерна відсутність ієрархічних взаємин та регламентації вчинків [25;29].

Девіантні форми поведінки можуть виявлятися як тимчасовими, так і постійними, стійкими або нестійкими. Тимчасові девіації характеризуються короткочасними відхиленнями від норми, які зазвичай зумовлені груповим тиском і відсутністю можливості виходу за межі групи. Наприклад, людина може вживати алкоголь під психологічним тиском певних осіб. До постійних девіацій належать форми поведінки, що тривало відхиляються від норми і мало залежать від зовнішніх впливів. Вони становлять більшість девіантних форм поведінки. Стійкі девіації відрізняються тим, що вони виявляються в домінуючій формі відхилення в поведінці людини. У нестійких девіаціях спостерігається схильність до частої зміни клінічних проявів девіації, наприклад, чергування вживання наркотиків і порушень харчової поведінки.

Також виокремлюють стихійні та сплановані, структуровані і неструктуровані різновиди відхилень. Стихійні девіації виникають швидко і хаотично, під впливом зовнішніх обставин і мають тимчасовий характер. Вони не спеціально заплановані, але й не виключені з поведінкової програми. Сплановані девіації, навпаки, мають підготовчий період і характеризуються регламентованістю і заданістю. Людина заздалегідь готується до їх реалізації і відчуває певне очікування. Такі девіації можуть включати вживання алкоголю або наркотиків.

Стійкість девіантної поведінки може бути пов'язана з різними факторами, включаючи особистісні особливості, соціальне середовище та психологічні механізми. Наприклад, люди з певними особливостями особистості, такими як низька самоконтрольність, велика неустановленість або висока потреба у

новітні, можуть бути більш схильними до стійких форм девіації.

Крім того, соціальне середовище, таке як сім'я, друзі, школа або робоче місце, може впливати на стійкість девіації. Наприклад, якщо девіантна поведінка підтримується в групі, то вона може стати стійкішою через підтримку та посилення від спільноти.

Психологічні механізми, такі як утворення звичок і рефлексів, також можуть зміцнювати стійкість девіації. Коли девіантна поведінка стає частиною повсякденного життя людини і вже не потребує свідомих рішень для реалізації, вона може стати стійкішою та набути автоматизму.

Отже, стійкість девіантної поведінки залежить від взаємодії різних факторів, які включають як особистісні характеристики, так і соціальне та психологічне середовище людини.

Перші та другорядні форми девіації відрізняються за механізмами їх виникнення. Основні девіації включають будь-які вибиваючія зі звичних стандартів форми поведінки. Другорядні девіації, натомість, виникають з бажанням девіанта виправдати очікування, думки та переконання оточуючих стосовно своєї поведінки.

Залежно від того, як девіант взаємодіє з реальністю та порушує соціальні норми, виділяють різні типи девіації: делінквентну, аддиктивну, патохарактерологічну, психопатологічну та поведінку, що базується на гіперздібностях. Давайте розглянемо кожен з цих типів детальніше.

Делінквентна поведінка є одним з виявів асоціального злочинного спрямування. Це неперервні асоціальні вчинки дітей та підлітків, які утворюють певний стійкий шаблон дій, порушують законодавчі норми, але не ведуть до кримінальної відповідальності через їхню невелику суспільну небезпеку або через неповнолітність дітей, яка ще не підпадає під кримінальну відповідальність.

Важливо зазначити, що делінквентна поведінка проявляється не лише зовні – у формі самої поведінки, а й вносить свій внесок у внутрішній світ підлітка, викликаючи деформацію ціннісних орієнтацій, що призводить до

ослаблення внутрішнього контролю і системи внутрішньої регуляції.

Наслідком делінквентної поведінки може стати так звана кримінальна поведінка, що визначається як протиправний вчинок, який по досягненні віку кримінальної відповідальності служить підставою для порушення кримінальної справи і кваліфікується за певними статтями кримінального кодексу.

Аддиктивна поведінка виникає з бажання людини уникнути реальності, штучно змінюючи свій психічний стан за допомогою різних речовин або фіксації на певних видів діяльності з метою викликати інтенсивні емоції. Це може бути спроба відвернутися від сірого буденного життя, коли людина не може знайти задоволення в звичайних аспектах свого існування.

Такі люди можуть відчувати, що життя є нудним і монотонним, і вони ігнорують загально визнані соціальні норми, такі як праця або сімейні традиції. Вони можуть бути неактивними та безцільними у багатьох аспектах свого життя, але надзвичайно енергійними та активними, коли йдеться про задоволення своїх потреб у речовинах або діяльності, що викликає азарт.

Наприклад, наркомани можуть проявляти пасивність та відчуття безцільності у щоденному житті, але стати дуже активними та енергійними, коли мова йде про отримання наркотиків.

Під патохарактерологічним типом розуміється девіантна поведінка, яка виникає внаслідок патологічних змін у характері людини, що є результатом неправильного виховання. Ці зміни можуть включати розлади особистості (психопатії) та виражені акцентуації характеру. Неспівмірність у характері призводить до того, що всі сторони психічної діяльності людини змінюються. Така людина, як правило, діє не з реалістичними й адекватно зумовленими мотивами, а з значно зміненими "мотивами психопатичної самоактуалізації", що призводять до неузгодженості між ідеальним "Я" і самооцінкою людини.

У випадку емоційно-нестійкого розладу особистості (збудлива психопатія), провідним мотивом поведінки стає прагнення до реалізації надмірно завищених домагань, тенденція до домінування і контролю, упертість, вразливість, низька толерантність до опозиції, схильність до "самозаводу" і

пошуку приводів для зниження афективного напруження. У людей з істеричним розладом особистості (істерична психопатія), мотивами девіантної поведінки часто є егоцентризм, бажання отримати визнання, завищена самооцінка та інші.

Переоцінка власних можливостей призводить до того, що людина ставить перед собою завдання, відповідні її ілюзорній самооцінці, яка відображає ідеальне "Я", але перевищує її реальні здібності. У осіб з особистісними розладами, такими як психастенічна психопатія, патологічна самоактуалізація виявляється в збереженні звичного стереотипу дій, у відході від стресів, непотрібних контактів і прагненні зберегти власну незалежність. Також до патохарактерологічних відхилень відносяться відхилення в поведінці, пов'язані з невротичними розладами та розвитком особистості: патологічні форми поведінки та реакцій, що формуються під час розвитку неврозів.

Психопатологічний тип девіантної поведінки базується на психопатологічних симптомах і синдромах, які є проявом певних психічних розладів і захворювань. У таких випадках девіантна поведінка може викликатися порушеннями сприйняття або мислення. Наслідком патохарактерологічних, психопатологічних та аддиктивних типів девіантної поведінки може стати саморуйнівна (аутодеструктивна) поведінка, коли система вчинків людини спрямована не на саморозвиток та гармонійну взаємодію з реальністю, а на деструкцію. Людина спрямовує агресію на себе (аутоагресія), розглядає реальність як обмеження для повноцінного життя та задоволення основних потреб. Аутодеструкція може проявлятися у формі суїцидальної поведінки, наркотиків та алкоголю, а також інших форм девіації. Поривами до саморуйнівної поведінки можуть бути аддікції та нездатність справлятися з щоденним життям, а також патологічні зміни характеру.

Особливим відхиленням від нормальної поведінки є девіації, що виникають у зв'язку з гіперздібностями людини, коли її здібності виявляються значно вищими за середній рівень. Такі здібності можуть включати обдарованість, талант або навіть геніальність у певних сферах діяльності. Проте

обдарованість у конкретній області часто супроводжується девіаціями в щоденному житті. Це може виявлятися у нездатності адаптуватися до звичайних обставин, неадекватному розумінні та оцінці поведінки інших людей, а також у наївності та невідповідності до різних аспектів повсякденного життя.

У порівнянні з іншими типами девіацій, такими як делінквентна або аддиктивна поведінка, де спостерігається або протистояння з реальністю, або відхід від неї, або навіть хворобливе протистояння, у випадку поведінки, пов'язаної з гіперздібностями, має місце ігнорування реальності. Людина з гіперздібностями може існувати в реальності "тут і зараз", але одночасно перебувати у своєму власному світі, не звертаючи уваги на "об'єктивну реальність", де живуть інші люди. Для неї звичайний світ може здатися незначним і несуттєвим, тому вона не бере участі у взаємодії з ним і не розвиває емоційний стиль ставлення до поведінки оточуючих.

Такі контакти здаються їй неважливими та тимчасовими, не важливими для її особистісного розвитку. Її зовнішня поведінка може виглядати дивною: наприклад, вона може не знати, як користуватися побутовими предметами або виконувати звичайні дії. Її інтереси переважно зосереджені на діяльності, пов'язаній з її неординарними здібностями, такими як музика, математика, мистецтво та інше.

Отже, девіантна поведінка приймає різноманітні форми, серед яких можна виділити наступні:

1. Агресія - прояви насильства та конфліктності.
2. Аутоагресія (суїцидальна поведінка) - вчинки, спрямовані на шкоду собі.
3. Зловживання речовинами, що викликають стан зміненої психічної діяльності, такі як алкоголізація, наркотизація, тютюнопаління та інше.
4. Порушення харчової поведінки, такі як переїдання або голодування.
5. Аномалії сексуальної поведінки, включаючи перверсії та відхилення в психосексуальному розвитку.
6. Надцінні психологічні захоплення, які можуть включати трудовоголізм,

гемблінг, колекціонування, "параноя здоров'я", релігійний, спортивний або музичний фанатизм.

7. Надцінні психопатологічні захоплення, такі як "філософська інтоксикація", kleптоманія, дромоманія та інші форми маній.
8. Характерологічні і патохарактерологічні реакції, такі як емансипація, групування, опозиції та інше.
9. Комунікативні девіації, наприклад аутизація, гіперспіклування, конформізм, ревності, фобічна і нарцисична поведінка, нігілізм, крусадерство та інші.
10. Аморальну поведінку та неестетичні девіації стилю поведінки.

Кожна з наведених форм може мати свої власні мотиви та зумовлення, а часом їх вибір може бути результатом кількох одночасно діючих чинників девіації. Наприклад, алкоголізація може виникати з аддиктивних потреб, коли людина намагається втекти від реальності, або вона може бути пов'язана з патологічними аспектами характеру, де вживання алкоголю стає засобом компенсації внутрішніх конфліктів. Крім того, вона може бути спровокована психопатологічними проявами, такими як маніакальний синдром, або здійсненням делінквентних вчинків з усвідомленням певного психічного стану.

Загальний аналіз показує, що девіантна поведінка підлітків є складною проблемою, що має соціальне коріння і може мати негативні наслідки. Проте, робота з такими підлітками вимагає ретельного вивчення та аналізу факторів, що спричиняють її виникнення. Серед них можна виділити біологічні, психологічні, соціально-педагогічні, соціально-економічні та морально-етичні чинники. Розглянемо їх ближче.

Біологічні чинники становлять одну із ключових складових, які впливають на поведінку підлітків. Вони пов'язані з особливостями фізіології та генетики організму, що може ускладнити їхню соціальну адаптацію. Генетичні фактори передаються у спадок та можуть призводити до різних вад розвитку, таких як порушення розумового розвитку, дефекти слуху і зору, аномалії нервової системи та інші. Ці чинники часто пов'язані з неправильним

харчуванням вагітної матері, споживанням алкоголю та курінням, а також іншими факторами, що можуть впливати на здоров'я дитини ще до її народження.

Психофізіологічні фактори включають в себе вплив на організм підлітка психічних і фізичних перевантажень, забруднення навколишнього середовища та інші чинники, що можуть спричиняти різні соматичні, алергічні та токсичні захворювання.

Фізіологічні аспекти, такі як дефекти мовлення, зовнішній вигляд та конституційні особливості, також можуть впливати на сприйняття та взаємодію з оточуючим середовищем, що в свою чергу може викликати негативне ставлення та соціальне відчуження.

Так, девіантна поведінка може мати різні форми і бути зумовлена різними типами девіацій, такими як аддиктивний, патохарактерологічний та інші. Кожна форма може виникати з різних мотивацій та взаємодії з реальністю. Було відзначено, що соціальна робота з девіантною поведінкою підлітків вимагає врахування різних чинників, включаючи біологічні, психологічні, соціально-педагогічні та медичні.

Отже, вирішення проблем, пов'язаних з біологічними чинниками девіантної поведінки, вимагає комплексного підходу, який включає не лише соціально-педагогічні заходи, але і медичні втручання.

1.2. Особливості розвитку девіантної поведінки у підлітковому віці

Психологічні чинники девіантної поведінки у дітей пов'язані з психопатологією або акцентуацією окремих рис характеру. Це може включати нервово-психічні захворювання, психопатію, неврастенію та інші стани, які підвищують збудливість нервової системи та спричиняють неадекватні реакції. Діти з вираженою психопатією потребують медичної допомоги психіатрів, тоді як діти з акцентуацією характеру вимагають соціально-медичної реабілітації.

Соціально-педагогічні чинники включають дефекти у шкільному,

сімейному або суспільному вихованні, що може бути спричинено статевими та індивідуальними особливостями дитини. Це може також включати негативний досвід, навчальну неуспішність, розриви в зв'язках зі школою та відсутність мотивації для навчання. Такі діти часто мають проблеми з адаптацією до школи та проявляють байдужість до навчального процесу, що свідчить про їх навчальну дезадаптацію.

Навчальна дезадаптація у дітей може розвиватися через кілька стадій: спочатку виникають труднощі у вивченні предметів при збереженні загального інтересу до школи (навчальна декомпенсація), потім виникають конфлікти з педагогами та однокласниками та пропуски занять (шкільна дезадаптація), і, нарешті, дитина повністю втрачає інтерес до навчання і перебування в шкільному колективі, вступаючи в асоціальне середовище (соціальна дезадаптація).

Навчальна дезадаптація може виникати у дітей на різних стадіях, починаючи з труднощів у вивченні предметів і закінчуючи повною втратою інтересу до навчання та перебуванням в шкільному колективі. Цей процес розвивається через навчальну декомпенсацію, шкільну дезадаптацію та соціальну дезадаптацію, що відображає загальний шлях навчальної неуспішності та асоціації з асоціальними групами.

Серед соціально-педагогічних чинників, які можуть сприяти девіантній поведінці підлітка, особливу увагу варто звернути на неблагополуччя в родині. Дисгармонійний стиль виховання, конфлікти та нестабільність у відносинах в сім'ї можуть сприяти формуванню подвійних моральних стандартів у дітей. Нестабільне сімейне середовище та асоціальні умови життя також можуть спричинити конфлікти та неадаптацію в шкільному середовищі.

Проблеми у сім'ї можуть вплинути на поведінку підлітка, спонукаючи його до асоціальних дій. Нестабільність або конфлікти в сімейному оточенні, а також асоціальне середовище можуть призвести до формування асоціальної поведінки. Такі фактори можуть сприяти розбіжності в моральних стандартах та викликати конфлікти, що впливають на адаптацію підлітка в суспільстві.

Серед соціально-економічних факторів слід згадати соціальну нерівність, розмежування суспільства на багатих і бідних, обмеження можливостей отримання гідного доходу, безробіття, інфляцію та соціальну напруженість.

Морально-етичні аспекти проявляються у руйнуванні духовних цінностей, поширенні психології «речей», падінні моралі, а також в безучастному ставленні суспільства до девіантної поведінки. Байдужість до проблем, таких як дитячий алкоголізм чи проституція, може сприяти втраті поваги підлітка до сім'ї, школи, держави, а також призвести до таких негативних явищ, як бродяжництво, агресивність, зловживання алкоголем, наркотиками, злочинність і навіть спроби суїциду [38].

Н. Апетик у своїй роботі звертає увагу на важливу роль біологічних та соціальних чинників у формуванні поведінкових девіацій серед підлітків. Він особливу увагу приділяє порушенню моральної саморегуляції, яке визначається як неспроможність особистості добровільно керувати своїми діями відповідно до моральних норм. У своєму дослідженні Н. М. Апетик також розглядає різні аспекти цього явища, зокрема зазначає, що порушення моральної саморегуляції виявляється у формуванні неправильних моральних переконань, недостатній усвідомленості моральних норм, а також втраті внутрішньої мотивації для дотримання цих норм.

Поряд з цим, дослідник вказує на важливість розуміння впливу інших факторів, таких як сімейне середовище, соціальні стереотипи та культурні особливості, на формування моральних цінностей та психологічних механізмів регуляції поведінки підлітків. Це дозволяє глибше розуміти природу поведінкових девіацій та ефективніше розвивати підходи до їх попередження та корекції.

Ці порушення проявляються у різних аспектах, таких як недостатня обізнаність з моральними нормами, зневажливе ставлення до моралі, відсутність позитивних моральних ідеалів, схильність до аморальних явищ, деформація моральної мотивації та багато іншого. Ці аспекти відображають складний характер взаємозв'язку між біологічними та соціальними факторами у

формуванні поведінкових девіацій у підлітків.

Т. А. Андронюк досліджує фактори, які спричиняють розвиток девіантної поведінки серед підлітків на рівні їх особистості. Серед цих факторів вона відзначає низький рівень самостійності, що сприяє схильності до впливу негативних груп або лідерів і прийняттю асоціальних норм поведінки без критичного осмислення; недооцінку себе та встановлення завищених вимог до суспільства, що може призвести до агресивності та вибору неприйнятних, навіть шкідливих методів їх досягнення; відсутність чітких світоглядних принципів і моральних ідеалів; вияв негативізму, агресивності та відсутність конкретних життєвих цілей у підлітковому віці; незадоволення власною особистістю; високий рівень тривожності у визначених ситуаціях; інтенсивний максималізм у підлітковому віці [42].

Вирішення проблеми девіантної поведінки серед підлітків вимагає не лише встановлення причин, що спричиняють її, але і аналізу наслідків, до яких ця поведінка призводить. Особливу увагу слід приділити соціальним наслідкам девіантної поведінки, таким як наркоманія, токсикоманія, алкоголізм, проституція, суїцидальна поведінка, девіантна сексуальна поведінка, порушення закону і т. д. [39;44]

Розглядаючи сутність цих проявів, важливо відзначити, що шлях до наркоманії зазвичай починається зі знеуваженням з боку сім'ї та суспільства, коли підліток піддається впливу так званого лідера неформальної групи. Звикання може бути залежною від індивідуальних особливостей організму, але розвивається досить швидко. Фізична залежність виявляється у виникненні абстинентного синдрому - "ломки", коли організм вимагає нової дози, що призводить до залежності від наркотиків. Це може призвести до деградації особистості, а також до вчинення аморальних дій і злочинів. Наркоманія також спричиняє зростання смертності, особливо серед молоді, і розвиток фізичних та психічних захворювань. Крім того, наркоманія негативно впливає на здоров'я майбутніх поколінь, оскільки діти наркоманів зазвичай народжуються з серйозними фізичними і психічними вадами, що може призвести до розпаду

сімей.

Токсикоманія представляє собою захворювання, викликане споживанням токсичних речовин, таких як таблетки-транквілізатори, кофеїн з міцного чаю або ароматичні речовини побутової хімії, із якими пов'язані не лише ейфорія, але і зорові галюцинації [45; 50].

Пияцтво та алкоголізм вважаються одними з найбільш поширених форм девіантної поведінки. Варто зауважити, що вони мають суттєві відмінності. Алкоголізм характеризується патологічним потягом до алкоголю і подальшою моральною деградацією, тоді як пияцтво - це непомірне споживання алкоголю, яке загрожує здоров'ю та соціальній адаптації. Алкогольна залежність розвивається поступово і залежить від спадковості, характеру, індивідуальних рис особистості та оточення підлітка. Крім того, низький рівень освіти, матеріальне становище сім'ї та раннє прилучання до алкоголю можуть сприяти розвитку алкоголізму. Для деяких підлітків алкоголь стає засобом компенсації для подолання недоліків особистості або сором'язливості [48; 51].

Проституція, як прояв девіантної поведінки серед дівчат-підлітків, веде до морального деградації, сприяє поширенню венеричних захворювань та СНІДу, а також може призвести до втрати здоров'я та зниження можливостей народження здорових дітей.

Суїцид, як свідоме позбавлення себе життя або спроба самогубства, є формою саморуйнування, до якої може призвести різноманітна девіантна поведінка, така як алкоголізм, наркоманія, самокатування, участь у бійках, відмова від лікування та інше. Ця поведінка зазвичай пояснюється відсутністю життєвого досвіду та невмінням визначити життєві цілі. Суїцидальну поведінку у підлітків також можуть спричинити втрата близької людини, пошкоджене почуття гідності, перевтома, вживання алкоголю або наркотиків, ідентифікація з авторитетною особою, яка скоїла самогубство, а також сильні емоційні стани, такі як гнів або страх, коли підліток втрачає контроль над своєю поведінкою [40;47].

Девіантна поведінка, пов'язана з сексуальними захворюваннями, може

виявлятися як патологічні (у формі сексуальних збочень), так і непатологічні відхилення (тобто в межах норми, але з відхиленнями від соціальних і моральних норм) у сексуальній поведінці особистості. Особливу увагу слід приділити статевим девіаціям, які є змінами у психосоціальному розвитку особистості, що мають аморальний характер та представляють суспільну та правову небезпеку. За визначенням Г. Л. Корчової, статеві девіації виникають при відхиленнях від нормативної статевої (сексуальної) поведінки, яка не відповідає моральним нормам суспільства та загальноприйнятим контактам між статями. Такі дії у статевих стосунках завдають шкоди здоров'ю і гідності партнера і свідчать про відсутність взаємної згоди на статеві відносини [41;46].

Правопорушення є ще одним видом девіантної поведінки підлітків, яка спрямована проти особистих інтересів громадян або суспільства в цілому. Насильницькі дії можуть бути обумовлені потребою підлітків у самоствердженні, неправильним почуттям боргу перед своєю компанією, а також недоліками виховання, особливо у сім'ях, де прийнятою нормою поведінки є пияцтво, грубість і жорстокість. [43; 46, с. 269-276].

1.3. Вплив соціальних мереж на особистість підліткового віку

Сьогоднішнє суспільство все більше розвивається в мережі Інтернет. Навіть не дивлячись на те, що Україна постає відносно інших країн у сфері розвитку інформаційних технологій, Інтернет і комп'ютери стають все більш необхідними в нашому повсякденному житті. Проте, для багатьох людей Інтернет є не лише інструментом розваг, джерелом інформації, але й засобом комунікації. Особливу привабливість для підлітків мають соціальні мережі, які працюють цілодобово [21; 24; 35].

Соціальні мережі - це інтерактивні веб-сайти, контент яких формується самими користувачами. Термін "соціальна мережа" був введений англійським соціологом Барнсом в 1954 році для позначення групи людей, які об'єднуються спільними інтересами або іншими причинами для спілкування. У 1995 році

була створена перша соціальна мережа в сучасному розумінні - Classmates.com. Це питання вивчається як зарубіжними (А. Войскунський, А. Голдберг, Д. Грінфілд, К. Янг), так і українськими вченими (О. Белінська, Ю. Данько, Є. Акімова, Ю. Бабаєва, А. Жичкина, О. Філатова і інші). У своїх працях вони досліджували мотивацію користувачів Інтернету і соціальних мереж: їх вплив на розвиток та соціалізацію особистості, на особистість користувачів, симптоми, причини Інтернет - залежності, розробляли профілактичні заходи щодо її попередження [1;9;14;17;26;].

Велика кількість аспектів формування та розвитку мережевого суспільства досліджується в працях видатних вчених, таких як М. Кастельс, Д. Белл, А. Турен, А. Тоффлер, Дж. Гэлбрейт, Р. Інгельгарт. У своїх дослідженнях вони аналізують основні положення та принципи використання соціальних мереж і прогнозують їх майбутній розвиток у Інтернет-просторі. Інші вчені, такі як Дж. Вальтер, Д. Вестерман, Б. Ван Дер Хейд, С. Тонг, Л. Лангвелл, Дж. Кім, Дж. Антоні, також досліджують можливості Інтернету і соціальних мереж, відмічаючи їх значний вплив на формування свідомості молоді, мотиви поведінки, цінності, стиль життя та вибір життєвої мети [22;23;36].

Варто зазначити, що деякі аспекти використання соціальних мереж залишаються маловивченими, але наявні дослідження підтверджують їх величезний вплив на молодь. Також слід відзначити, що в сучасній науковій літературі обмаль праць, що розглядають позитивні та негативні аспекти використання соціальних мереж молоддю. Таким чином, незважаючи на значну кількість публікацій на цю тему, вона залишається актуальною [5;12;15;16].

Соціальні мережі, як один із соціальних інститутів, впливають на різні соціальні групи та вікові категорії, забезпечуючи певний вплив на суспільство в цілому. Їх вплив на формування поведінки та особистість може бути значним, але інформація в інтернет-мережі не завжди організована або керована належним чином. Аналізуючи функціонування інтернет-мережі, можна виділити кілька взаємопов'язаних компонентів, таких як комунікаційний, ціннісний, пізнавальний та поведінковий. Спілкуючись у віртуальному просторі

соціальних мереж, ми взаємодіємо з цими компонентами, що впливає на наші комунікативні процеси та створює специфічне середовище для спілкування та взаємодії [27; 34; 50].

У соціальних мережах формується віртуальна реальність, де ми маємо можливість задовольняти свої потреби у спілкуванні та моральній підтримці. Це особливо важливо для підлітків, які шукають відповіді на свої запитання та підтримку в інтернет-мережі, яка може стати для них засобом «втечі» від реальних проблем і труднощів, що виникають під час соціалізації [6;13;18;52].

Важливо розуміти, що інформація, яку ми отримуємо в інтернет-мережі, може бути не завжди достовірною або відображати реальну картину особистості. Навіть якщо ми бачимо фото або отримуємо деякі дані про співрозмовника, це не завжди дозволяє нам отримати повну та об'єктивну картину його особистості.

Анонімність у мережі Інтернет дозволяє людині самостійно вибирати, як себе представити, або навіть уявити себе іншою особою, що часто спричиняє девіантну поведінку та агресивність.

Пізнавальна діяльність у мережі Інтернет дозволяє підліткам шукати та засвоювати інформацію з різних джерел, що допомагає розширювати їхнє уявлення про світ. Соціальні мережі поєднують різноманітні типи інформації, включаючи текст, фото і відео. Це дає можливість отримувати інформацію через різні канали сприйняття, такі як зір, слух тощо, що сприяє кращому засвоєнню знань.

Залишаючись у віртуальному середовищі та вивчаючи інформацію в соціальних мережах, кожна особистість формує свою систему цінностей, яка визначає її ставлення до різних аспектів життя. Використання соціальних мереж допомагає сформувати певні моделі поведінки, які можуть бути прийнятні для віртуального світу, і з часом перенести їх у реальне життя.

У соціальних мережах ми формуємо свою соціальну ідентичність та самооцінку, відбираючи стереотипи та моделі поведінки, а також норми діяльності, проте ці уявлення не завжди відповідають реальності. Це є

ключовим аспектом нашої взаємодії в соціальних мережах [7].

Основні характеристики спілкування в Інтернеті, зокрема в соціальних мережах, включають анонімність, відсутність невербальної інформації, можливість вибору бажаних характеристик партнера та волю до вияву нетипової або ненормативної поведінки. Ці риси роблять контроль над діями підлітків у мережі вкрай складним, що часто призводить до прояву агресивності та вживання ненормативної лексики [19].

Соціальні мережі дозволяють підліткам задовольняти приховані потреби, які можуть бути невидимими в реальному житті, але проявляються у їхніх мріях і фантазіях. Цей соціальний ресурс дозволяє їм втілювати ці потреби через анонімні взаємодії, які створюють можливість створення нових образів власної особистості. Також важливо пам'ятати про необмежений доступ до особистої інформації користувачів [28].

Слід відзначити, що сучасна молодь довіряє Інтернету та соціальним мережам як головному та перевіреному джерелу інформації. Крім того, у соціальних мережах користувачі мають можливість задовольнити потреби у самовираженні та самореалізації. Отже, підлітки використовують соціальні мережі, щоб продемонструвати свою особисту позицію стосовно обговорюваних тем, власних досягнень, розробок або творчості. Для багатьох користувачів самовираження стає ключовим стимулом для використання соціальних мереж, більш важливим, ніж спілкування або отримання інформації.

Зазначимо також, що соціальні мережі сприяють розвитку електронного навчання та освіти взагалі, надаючи нові технічні та методичні інструменти. Широкий спектр відео- та аудіоконтенту сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу. Сучасним педагогам лише необхідно правильно спрямувати навчальну діяльність учнів у соціальних мережах та в Інтернеті загалом.

Спілкування у соціальних мережах має й свою зворотну сторону - це віддалення від реального життя та ускладнення встановлення контактів з живими людьми. Ця проблема є дуже серйозною, оскільки підліток може бути

занадто зосереджений на своїх власних емоціях і перестати спілкуватися з близькими і рідними, внаслідок недостатнього розуміння з їхнього боку. В результаті підлітки можуть втрачати навички прояву інтересу до реальних людей у реальному житті.

Отже, ми переконались у наявності впливу соціальних мереж на підлітків та їх соціальну поведінку. Вони використовують ці мережі як засіб самовираження та самореалізації, але це може призводити до віддалення від реального життя та складнощів у спілкуванні з реальними людьми. Анонімність та доступність інформації можуть сприяти девіантній поведінці та агресії. Також було вказано на позитивний вплив соціальних мереж на освіту, зокрема шляхом доступу до різноманітного навчального контенту.

Висновки до першого розділу

Аналіз наукової літератури стосовно девіантної поведінки серед підлітків допоміг у визначенні основних понять. Девіантною поведінкою розуміється реакція особи на певні соціальні умови, яка порушує встановлені норми або стандарти суспільства. Підлітки, які ще не досягли кримінальної відповідальності, можуть виявляти девіантну поведінку, що потребує корекції соціальними службами. Такі прояви можуть включати демонстрацію, агресію, відмову від навчання або роботи, ранню залежність від наркотиків, антигромадські дії сексуального характеру та інше.

Девіантна поведінка підлітків може бути спричинена різними факторами, включаючи виховання в родині, вплив оточення та суспільства, а також особисті характеристики. Наприклад, негативні умови в сім'ї, відсутність підтримки, конфлікти з батьками або відсутність нагоди для розвитку можуть сприяти виникненню девіантної поведінки. З іншого боку, наявність позитивних моделей поведінки, підтримка спільноти та доступ до ресурсів для самореалізації можуть запобігти їй. Тому важливо розробляти комплексні програми підтримки та розвитку підлітків, що враховують ці різноманітні

чинники. Такі програми можуть включати в себе різноманітні форми психологічної та соціальної підтримки, освітні та професійні програми, а також створення умов для активного участі у суспільному житті.

Спеціальні заходи з роботи з підлітками потребуються для управління соціальними наслідками девіантної поведінки, і вони проводяться через соціальну роботу.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА РОЗВИТОК ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

2.1. Опис та характеристика методів дослідження впливу соціальних мереж на розвиток девіантної поведінки у підлітків

Для досягнення мети та виконання поставлених завдань, ними було проведено емпіричне дослідження. Для дослідження впливу соціальних мереж на розвиток девіантної поведінки у підлітків нами було використано наступні методи дослідження. У дослідженні взяли участь 78 учнів підліткового середніх загальноосвітніх шкіл №22 та №68 м. Львова.

Опитувальник визначення схильності до девіантної поведінки О. Орел

Методика, яка пропонується для діагностики схильності до поведінки, що відхиляється (СВП), є стандартизованим тест-опитувальником, спеціально розробленим для вимірювання готовності (схильності) підлітків до прояву різних форм девіантної поведінки. Опитувальник складається з набору спеціалізованих психодіагностичних шкал, які спрямовані на вимірювання готовності (схильності) до вияву окремих аспектів девіантної поведінки. Ця методика передбачає врахування та корекцію тенденції до надання соціально бажаних відповідей учасниками. Шкали опитувальника поділяються на дві категорії: змістовні і службову. Змістовні шкали призначені для вимірювання психологічного змісту комплексу пов'язаних між собою форм девіантної поведінки, включаючи соціальні і особистісні установки, що лежать в основі цих поведінкових проявів. Службова шкала, у свою чергу, призначена для вимірювання схильності учасника до надання соціально-прийнятної інформації про себе, оцінки достовірності результатів опитування в цілому, а також для корекції результатів на змістовних шкалах в залежності від вираженості тенденції учасника до надання соціально бажаних відповідей.

Інструкція до тесту передбачає, що вам будуть надані різні твердження, які відносяться до різних аспектів вашого життя, характеру і звичок. Ваше завдання полягає в тому, щоб визначити, чи вірно кожне твердження стосується вас. Якщо ви вважаєте, що твердження вірне, поставте галочку або хрестик під позначенням "так" у відповідному квадратику на бланку відповідей поруч із відповідним номером. Якщо твердження невірне, поставте галочку або хрестик під позначенням "ні". Якщо вам важко визначити, виберіть той варіант відповіді, який, на вашу думку, найбільше відповідає вашим переконанням. Не зтягуйте процес вибору відповіді - важлива ваша перша реакція на твердження.

Якщо ви помиляєтеся, закресліть помилкову відповідь і поставте правильну. Важливо підходити до тесту уважно і серйозно, уникати недбалості чи спроби змінити результати. Якщо виникають труднощі, перечитайте інструкцію або зверніться за допомогою до того, хто проводить тестування. Не робіть жодних записів у тексті опитувальника.

Анкета «Соціальні мережі у Вашому житті»

Нами було розроблено анкету, яка передбачає відкриті і закриті відповіді та дозволяє визначити особливості мережевих вподобань, а також ймовірної залежності.

1. Які соціальні мережі/месенджери Ви використовуєте?
Instagram; Facebook; Telegram; Viber; TikTok; Twitter; WatsApp.
2. Скільки часу в день Ви проводите у соціальних мережах?
До 1 години; близько 2-4 годин; близько 5-6; більше 6 годин.
3. Як проводите час у соціальних мережах?
4. Чи нехтували Ви підготовкою до навчання на користь проведення часу у соціальних мережах?
Так, часто; не часто, але так; вкрай рідко; ні, ніколи.
5. Який контент ви переглядаєте найчастіше?
Розважальний; новинний; репутаційний; комунікаційний; навчальний; торговий.

6. Чи вважаєте Ви, що у Вас є залежність від соціальних мереж?

Так; ні; частково.

Фрайбургський особистісний опитувальник (англ. Freiburg Personality Inventory - FPI).

Розроблений у 1963 році групою дослідників, до складу якої входили І. Фаренберг, Х. Зарг та Р. Г. Гампель, тест FPI випустив першу версію у 1970 році (друга і третя - у 1973 і 1978 роках). У Західній Європі цей тест широко використовується. FPI є багатофакторним тестом особистості, придатним для виявлення різних важливих характеристик особистості. Він придатний для аналізу особистісних властивостей у звичайних умовах і для індивідуальної діагностики в клінічній практиці, є надійним засобом для наукових досліджень і практичних застосувань. Остаточна версія тесту була сформульована заново і може бути вважена оригінальною методикою. Опитувальник є економічним і забезпечує значну кількісну інформацію про важливі особистісні чинники. Він включає такі шкали, як невротичність, спонтанна агресивність, депресивність, дратівливість, товариськість, врівноваженість, реактивна агресивність, сором'язливість, відкритість, екстраверсія, інтроверсія, емоційна лабільність, маскуліність та фемінність.

Методика діагностики самооцінки та рівня домагань Дембо-Рубінштейна.

Рівень самооцінки має значний вплив на психічне самопочуття особи. Висока самооцінка часто супроводжується відчуттям впевненості в собі, задоволенням власною особистістю та позитивним ставленням оточуючих. Тим часом, особи з низькою самооцінкою частіше відчувають невпевненість, потребу у підтримці та залежність від інших. Важливо враховувати, що висока самооцінка, як і низька, не завжди є виключно "доброю" чи "поганою". Поряд із внутрішнім комфортом, який забезпечує висока самооцінка, можуть виникати ризики зухвалості та стагнації у особистісному розвитку, що негативно впливає на міжособистісні відносини. З іншого боку, низька самооцінка, хоча може призводити до страждань, часто стимулює особистість до самовдосконалення.

Самооцінка є ключовим мотиватором в учбовій діяльності, активізуючи мотив досягнення.

2.2. Результати та аналіз дослідження впливу соціальних мереж на розвиток девіантної поведінки у підлітків

На рисунку 2.1 зображено результати анкетування (1-ше питання). Як видно з рисунка найбільш популярною серед підлітків є мережі TikTok, нею активно користуються 97,5% досліджуваних та Instagram, її використовують 96,1% підлітків. Значно менше, але часто підлітки використовують: Telegram – 75,3%, Viber – 72,3% та Facebook - 70,3%. Ще менше підлітки використовують: WhatsApp – 42,3% Twitter – 31,2% досліджуваних.

Рисунок 2.1 результати відповідей на запитання: Які соціальні мережі/месенджери Ви використовуєте?

На рисунку 2.2 бачимо, що 27% досліджуваних проводять у соціальних мережах більше 6 годин та 26,9% підлітків проводять 5-6 годин, що дозволяє

говорити про виражену залежність від соціальних мереж. 22,5% підлітків проводять близько 2-4 годин та до 1 години 23,6%

Скільки часу в день Ви проводите у соціальних мережах?

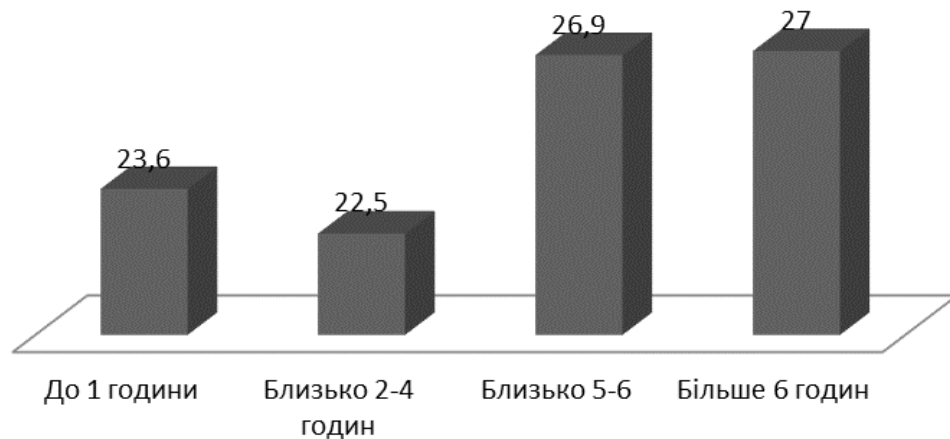

Рисунок 2.2 результати відповідей на запитання: Скільки часу в день Ви проводите у соціальних мережах?

На рисунку 2.3 бачимо, що здебільшого у соціальних мережах підлітки переглядають цікавий для них контент (81,3%), спілкуються із друзями (72,6%), а також слухають музику (57,3%) та грають ігри в мережі (41,2%). Найменше підлітків читають навчальні/розвивальні статті (20,1%).

Перегляд цікавого контенту: Більшість підлітків (81,3%) переглядають контент, який вони вважають цікавим для себе. Це може включати різноманітні відео, меми, фотографії та інше.

Спілкування з друзями: Значна частина підлітків (72,6%) використовують соціальні мережі для спілкування зі своїми друзями. Це може бути обмін повідомленнями, коментарі під постами або групові чати.

Слухання музики: Понад половина підлітків (57,3%) використовують соціальні мережі для слухання музики. Це може включати стрімінгові сервіси, як Spotify або Apple Music, або просто обмін плейлистами та музичними відео.

Гра в ігри в мережі: Приблизно 41,2% підлітків грають в ігри в Інтернеті через соціальні мережі. Це може бути як онлайн-ігри з друзями, так і геймінгові спільноти.

Читання навчальних/розвивальних статей: Найменша частина підлітків (20,1%) використовують соціальні мережі для читання навчальних або розвивальних статей. Це може вказувати на те, що більшість підлітків використовують соціальні мережі для розваг та соціального спілкування, а не для навчання.

Як проводите час у соціальних мережах?

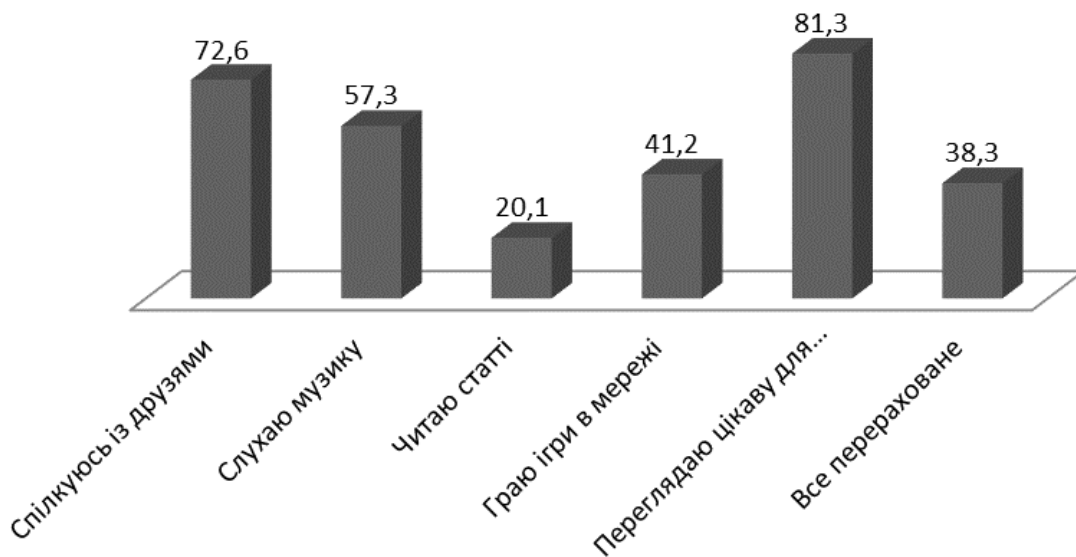

Рисунок 2.3 результати відповідей на запитання: Як проводите час у соціальних мережах?

Також значна частина підлітків нехтує підготовкою та навчанням на користь соціальних мереж. 19,3% досліджуваних підлітків часто нехтували навчанням на користь соціальних мереж, не часто, але все ж не виконували навчальних завдань 25,9%, вкрай рідко нехтували навчанням на користь соціальних мереж 29,1% та соцмережі ніколи не впливали на навчання у 25,7% підлітків. Результати зображено на рисунку 2.4.

Чи нехтували Ви підготовкою до навчання на користь проведення часу у соціальних мережах?

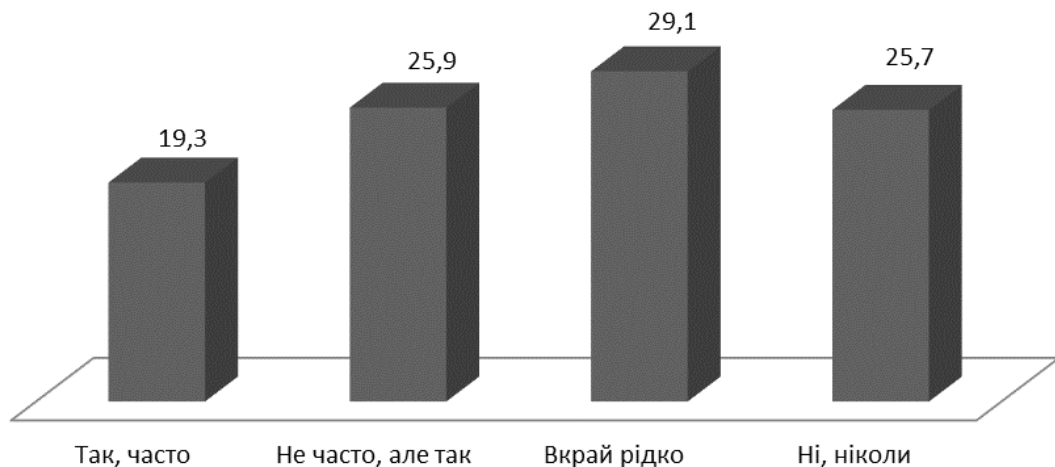

Рисунок 2.4 результати відповідей на запитання: Чи нехтували Ви підготовкою до навчання на користь проведення часу у соціальних мережах?

Часте нехтування навчанням: Приблизно 19,3% підлітків часто нехтували навчанням на користь соціальних мереж. Це може мати негативний вплив на їхні навчальні досягнення та академічну успішність.

Невиконання навчальних завдань: 25,9% підлітків не часто, але все ж не виконували навчальні завдання через вплив соціальних мереж.

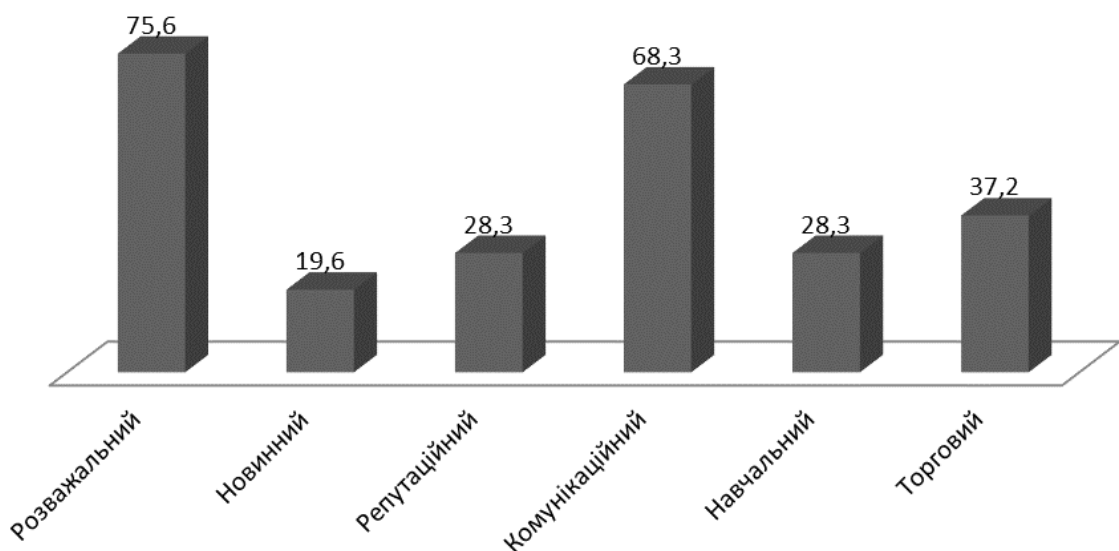
Вкрай рідке нехтування навчанням: Приблизно 29,1% підлітків вкрай рідко нехтували навчанням на користь соціальних мереж. Це може вказувати на те, що вони віддають перевагу навчанню, але іноді все ж відвертаються від нього через соціальні мережі.

Відсутність впливу соцмереж на навчання: Для 25,7% підлітків соціальні мережі ніколи не впливали на їхнє навчання. Це може означати, що вони здатні керувати своїм часом та вміють збалансувати соціальні мережі та навчання.

Ці дані підкреслюють важливість здатності підлітків до збалансованого використання часу на соціальні мережі та навчання, оскільки занадто великий вплив соціальних мереж може мати негативні наслідки для їхнього навчання та розвитку.

Як бачимо на рисунку 2.5 найчастіше досліджувані підлітки переглядають розважальний контент (75,6%) та комунікаційний (68,3%). Також торговий (37,2%) репутаційний (28,3%) навчальний (28,3%) та новинний (19,6%).

Який контент ви переглядаєте найчастіше?

Який контент ви переглядаєте найчастіше?

Цей аналіз показує основні типи контенту, які переглядають підлітки у соціальних мережах. Розважальний контент: Найбільша частина підлітків (75,6%) споживають розважальний контент у соціальних мережах. Це може включати відео, меми, фотографії та інший контент, який їм подобається та розважає.

Комунікаційний контент: 68,3% підлітків споживають комунікаційний контент, що означає, що вони використовують соціальні мережі для спілкування з друзями, обміну повідомленнями та коментарів.

Торговий контент: Приблизно 37,2% підлітків переглядають торговий контент у соціальних мережах. Це може бути реклама товарів та послуг, акції магазинів та інші рекламні матеріали.

Репутаційний контент: 28,3% підлітків споживають репутаційний контент. Це може включати відгуки про товари, послуги або компанії, рейтинги та інші матеріали, які впливають на репутацію.

Навчальний контент: 28,3% підлітків переглядають навчальний контент у соціальних мережах. Це може включати навчальні відео, статті або пости, що допомагають в їхньому навчанні та розвитку.

Новинний контент: Найменша частина підлітків (19,6%) переглядають новинний контент у соціальних мережах. Це може бути новини про події в світі, політику, спорт або інші актуальні події.

Ці дані демонструють різноманітність інтересів підлітків у соціальних мережах та вказують на те, які типи контенту є найбільш популярними серед них.

На рисунку 2.6 бачимо, що 58,1% досліджуваних підлітків не вважають себе залежними від соціальних мереж попри те, що 30,2% із них проводять у соцмережах більше 4 годин протягом дня. Частково залежними вважають себе 20,6% досліджуваних та залежність визнали 21,3% підлітків.

Чи вважаєте Ви, що у Вас є залежність від соціальних мереж?

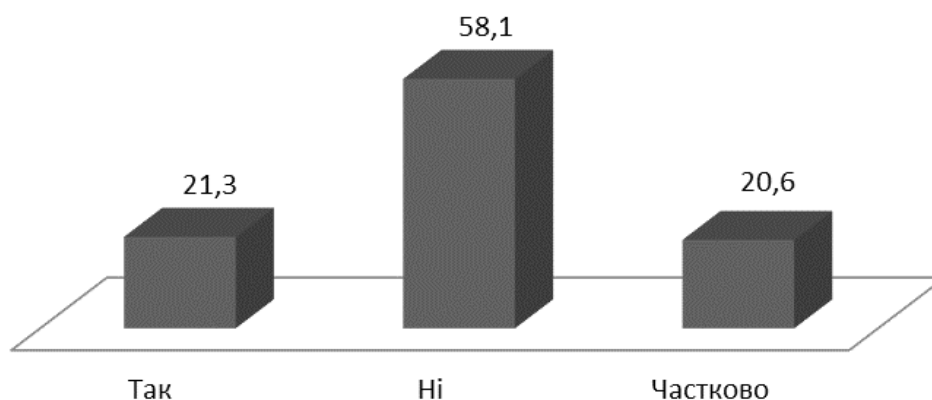

Рисунок 2.6 результати відповідей на запитання: Чи вважаєте Ви, що у Вас є залежність від соціальних мереж?

Ці дані вказують на ставлення підлітків до своєї залежності від соціальних мереж:

Не вважають себе залежними: Значна більшість підлітків (58,1%) не вважають себе залежними від соціальних мереж, навіть якщо проводять у них значну кількість часу.

Частково залежними: 20,6% підлітків вважають себе частково залежними від соціальних мереж. Це може означати, що вони відчують певну міру залежності, але вони все ще можуть контролювати свій час та використання соціальних мереж.

Визнали залежність: 21,3% підлітків визнали свою залежність від соціальних мереж. Це може вказувати на те, що вони відчують сильне бажання або необхідність використовувати соціальні мережі, що може мати негативний вплив на їхнє фізичне та психічне здоров'я.

Ці дані свідчать про те, що, хоча багато підлітків проводять значний час у соціальних мережах, більшість з них все ще не вважають себе залежними від

цього виду медіа. Однак важливо враховувати, що залежність від соціальних мереж може мати різні форми та виявлятися по-різному у кожного індивіда.

В таблиці 2.1 подано результати дослідження проявів девіантної поведінки. Як бачимо в таблиці 2.1 досліджувані підлітки здебільшого здатні контролювати власні емоції, приймають власну соціальну роль. Проте, значна частина демонструє схильність до агресії та насильства, а також до адиктивної поведінки.

Таблиця 2.1.

Результати дослідження проявів девіантної поведінки

Шкали	Вис.рів.	Сер.рів.	Низ.рів.
Шкала схильності до порушення норм і правил	19,3	29,3	51,4
Шкала схильності до адиктивної поведінки	32,1	33,6	34,3
Шкала схильності до самоушкоджуючої і саморуйнівної поведінки	18,5	21,3	60,2
Шкала схильності до агресії та насильства	32,3	31,5	36,2
Шкала вольового контролю емоційних реакцій	47,3	33,2	19,5
Шкала схильності до деліквентної поведінки	22,3	25,6	52,1
Шкала прийняття соціальної ролі	39,1	39,5	21,4

На рисунку 2.7 бачимо результати дослідження самооцінки та рівня домагань. Завищений рівень самооцінки виявлено у 27,5% підлітків, адекватний у 39,2% респондентів та низький у 33,3% досліджуваних. Високий рівень домагань притаманний 27,1% підлітків, середній – 37,8% та низький – 35,1%.

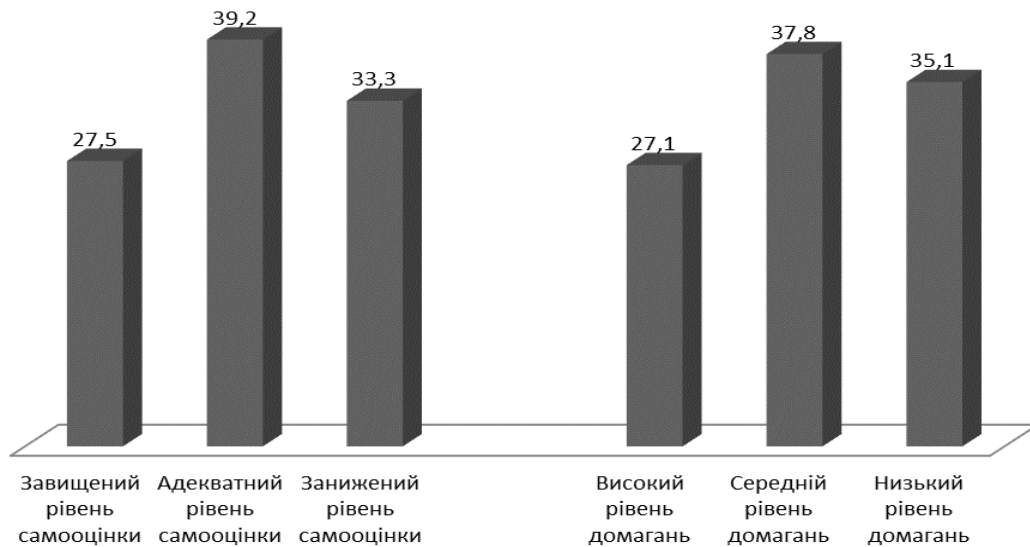

Рисунок 2.7 результати дослідження самооцінки та рівня домагань

На рисунку 2.8 бачимо результати дослідження особистісних якостей підлітків. Здебільшого досліджувані підлітки врівноважені, інтравертовані, товариські та відкриті. Третина (30,1%) демонструють сором'язливість, деяким притаманна спонтанна та реактивна агресивність.

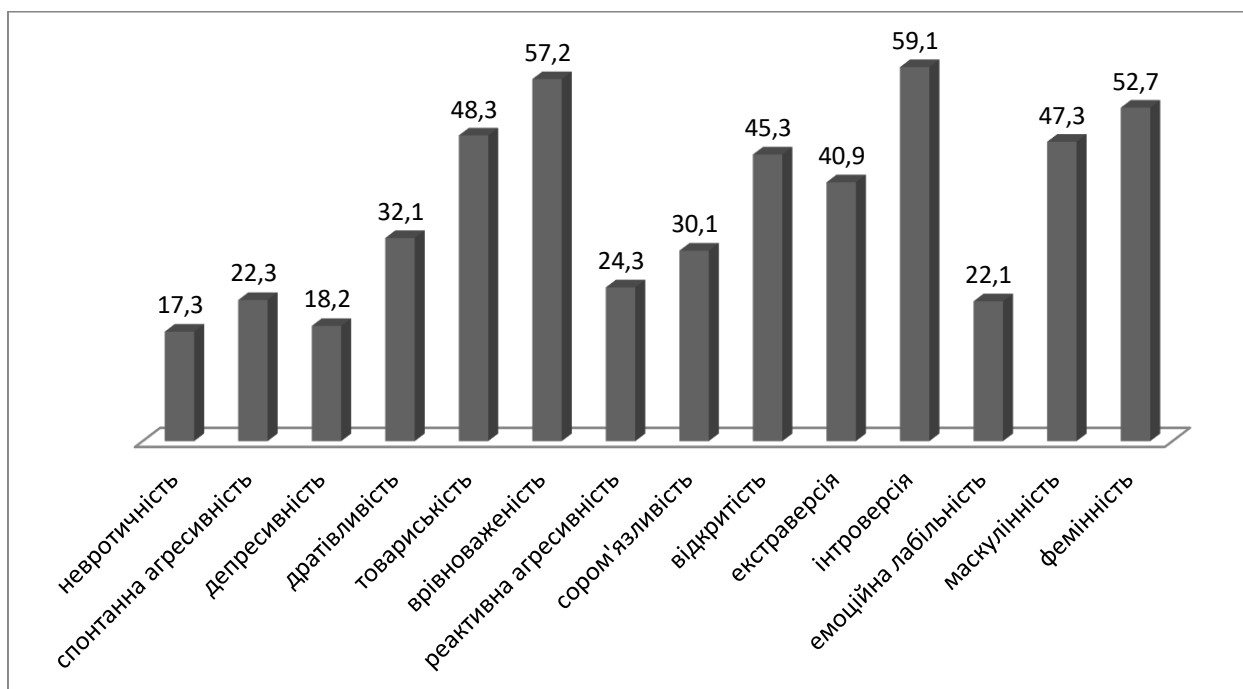

Рисунок 2.8 результати дослідження особистісних якостей

Для визначення впливу соціальних мереж на формування девіантної поведінки нами було здійснено кореляційний аналіз за допомогою програми математичної статистики SPSS 20.1.

На основі кореляційного аналізу нами було встановлено основні взаємозв'язки даного дослідження. Перейдемо до результатів кореляційного аналізу.

На рисунку 2.8 зображено кореляційну плеяду взаємозв'язків показників девіантної поведінки із іншими показниками. Отже, схильність до порушення норм і правил (1) має зв'язки із такими показниками, як: завищений рівень самооцінки (2) ($p \leq 0,564$; $r = 0,01$), не виконання навчальних завдань через соцмережі (3) ($p \leq 0,625$; $r = 0,01$), час в мережі близько 5-6 годин (4) ($p \leq 0,764$; $r = 0,01$) та більше 6 годин (5) ($p \leq 0,662$; $r = 0,01$).

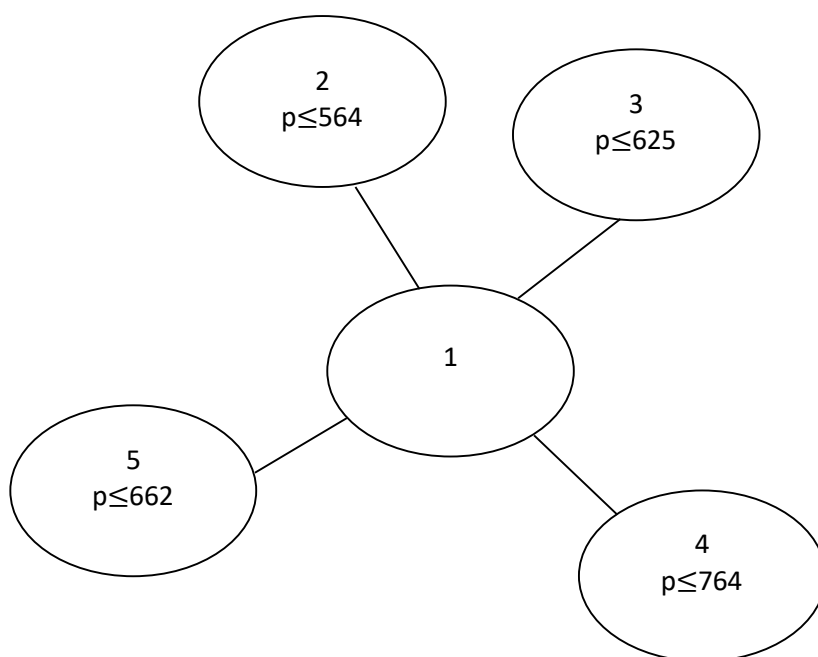

Рисунок 2.8. Плеяда кореляцій показника «схильність до порушення норм і правил»

На рисунку 2.9 подано зв'язки показника схильність до адиктивної поведінки. Отже, схильність до адиктивної поведінки (1) має зв'язки із такими показниками: не виконання навчальних завдань через соцмережі (2) ($p \leq 0,498$;

$r=0,05$), час в мережі близько 5-6 годин (3) ($p\leq 0,553$; $r=0,01$) та більше 6 годин (4) ($p\leq 0,621$; $r=0,01$), перегляд цікавої для мене інформації (5) ($p\leq 0,473$; $r=0,05$), ігри в мережі (6) ($p\leq 0,362$; $r=0,05$), розважальний (7) ($p\leq 0,631$; $r=0,01$) та комунікаційний контент (8) ($p\leq 0,543$; $r=0,01$).

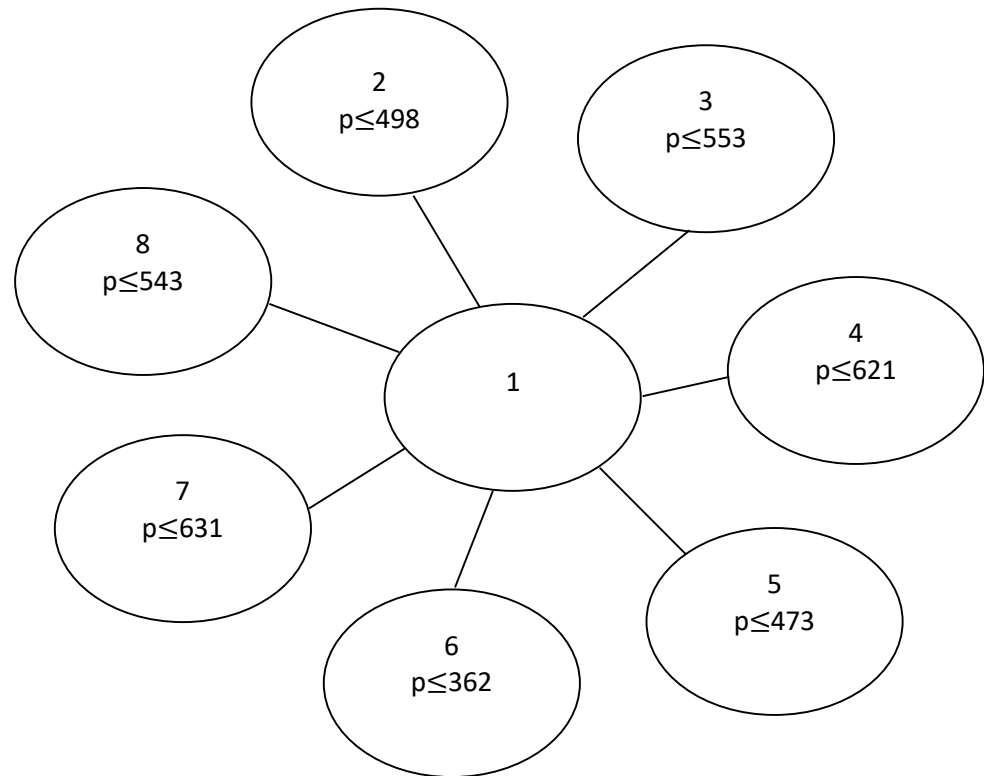

Рисунок 2.9. Плеяда кореляцій показника «схильність до адиктивної поведінки»

На рисунку 2.10 подано зв'язки показника схильність до самоушкоджуючої і саморуйнівної поведінки. Схильність до самоушкоджуючої і саморуйнівної поведінки (1) має зв'язки із такими показниками: не виконання навчальних завдань через соцмережі (2) ($p\leq 0,664$; $r=0,01$), час в мережі близько 5-6 годин (3) ($p\leq 0,658$; $r=0,01$) та більше 6 годин (4) ($p\leq 0,711$; $r=0,01$), перегляд цікавої для мене інформації (5) ($p\leq 0,439$; $r=0,05$), ігри в мережі (6) ($p\leq 0,632$; $r=0,01$).

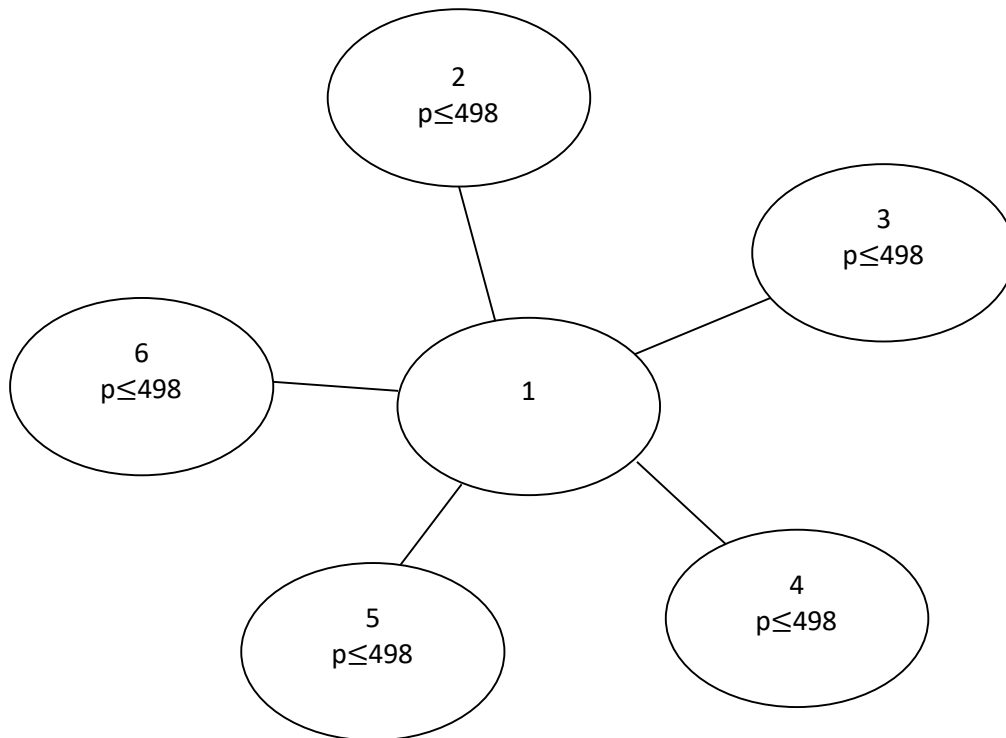

Рисунок 2.10. Плеяда кореляцій показника «схильність до самоушкоджуючої і саморуйнівної поведінки»

На рисунку 2.11 подано зв'язки показника схильність до агресії та насильства. Схильність до агресії та насильства (1) має зв'язки із такими показниками: не виконання навчальних завдань через соцмережі (2) ($p \leq 0,397$; $r = 0,05$), час в мережі близько 5-6 годин (3) ($p \leq 0,553$; $r = 0,01$) та більше 6 годин (4) ($p \leq 0,592$; $r = 0,01$), перегляд цікавої для мене інформації (5) ($p \leq 0,483$; $r = 0,05$), ігри в мережі (6) ($p \leq 0,623$; $r = 0,01$), дратівливість (7) ($p \leq 0,559$; $r = 0,01$).

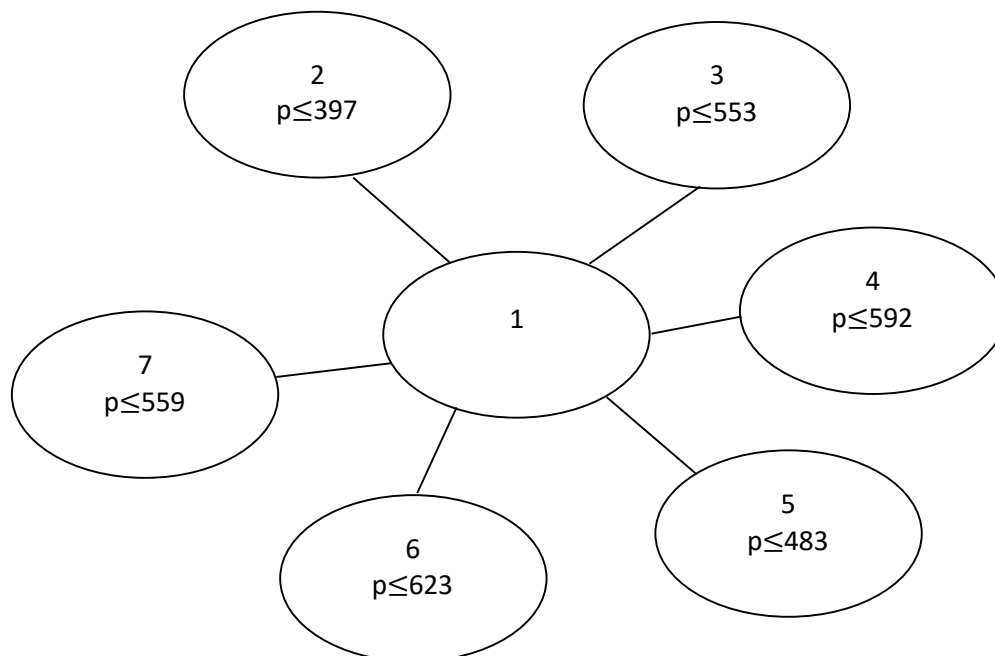

Рисунок 2.11. Плеяда кореляцій показника «схильність до агресії та насильства»

Схильність до деліквентної поведінки (1) має зв'язки із такими показниками: час в мережі близько 5-6 годин (2) ($p \leq 0,558$; $r = 0,01$) та більше 6 годин (3) ($p \leq 0,610$; $r = 0,01$), перегляд цікавої для мене інформації (4) ($p \leq 0,632$; $r = 0,01$), ігри в мережі (5) ($p \leq 0,619$; $r = 0,01$), спонтанна агресивність (6) ($p \leq 0,713$; $r = 0,01$).

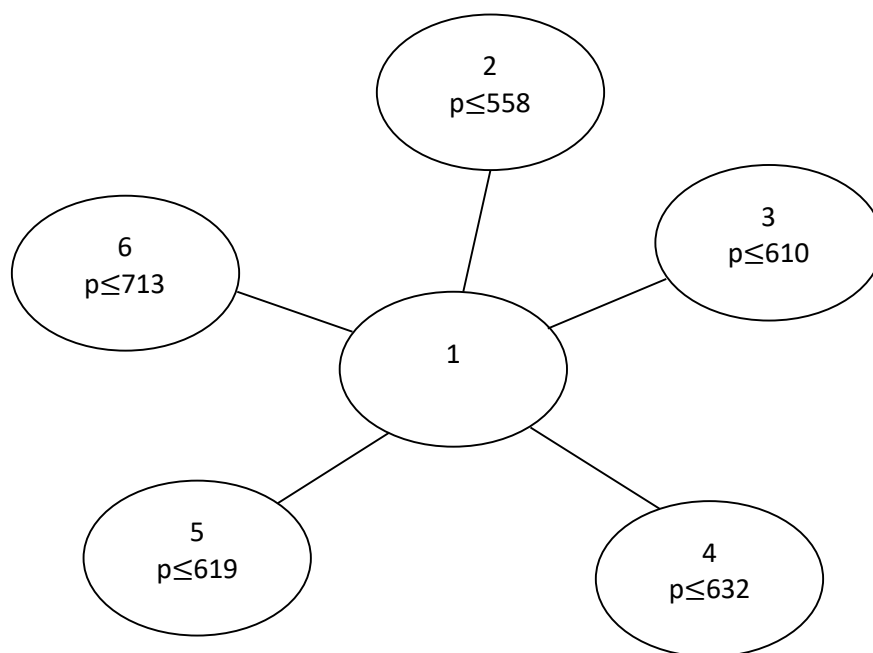

Рисунок 2.11. Плеяда кореляцій показника «схильність до деліквентної поведінки»

Як бачимо, підлітки, які проводять багато часу в соціальних мережах, здебільшого мають завищений рівень самооцінки, не виконують навчальних завдань через соцмережі, здійснюють перегляд цікавої інформації, часто грають ігри в мережі, відвідують розважальний та комунікативний контенти. схильність до порушення норм і правил. У таких підлітків часто розвивається девіантна поведінка у вигляді схильності до адиктивної поведінки, до

самоушкоджуючої і саморуйнівної поведінки, до агресії та насильства та деліквентної поведінки.

На соціальному рівні девіантна поведінка таких підлітків буде як одна з можливих форм взаєностосунків між суспільством і особою. Тобто це буде стійка поведінка особи, що відхиляється від найважливіших соціальних норм, заподіюючи реальну шкоду суспільству або самій особі, а також супроводжується її соціальною дезадаптацією. На особистісному рівні девіантна поведінка таких підлітків проявляє себе як соціальна позиція особи, що виступає у формі девіантного стилю і способу життя. Вона призводить до реальної школи для самої особи або оточуючих людей, до конфлікту девіантної особи із соціальним оточенням та її соціальної дезадаптації. Підлітки з такою поведінкою виражає готовність до протиправних дій у разі зменшення нагляду за її поведінкою, діє правомірно лише унаслідок особистого розрахунку, страху перед покаранням, розуміння вигідності законослухняності. Діяльність таких підлітків характеризуються компромісними та захисними мотивами – при скоєнні негативного вчинку підліток зазнає докорів сумління. Це свідчить про те, що вчинок був мотивований потребою примітивного характеру, яка пододала моральний потяг, що їй протистояв, моральна тенденція мала місце та залишилася не реалізованою. Також їм можуть бути притаманні дії або бездіяльності, заборонені законодавством у формі антидисциплінарних, протиправних і антигромадських діянь. В основному така поведінка підлітків буде обумовлена соціально-психологічними девіаціями особи (перш за все, мікросоціально-психологічною занедбаністю) і є проявами ситуаційних характерологічних реакцій (протесту, відмови, імітації, емансипації тощо).

Відносини даних підлітків-девіантів можуть включати в себе такі стратегії: самозвеличення – переживання своєї конкурентоспроможності, «особливості», демонстрація винятковості або ж цінності своєї персони, приниження інших, боротьба за владу, тероризування інших і контроль над ними; – маніпулювання добровільною турботою – «ти повинен це мені...»; «доведи, що ти любиш мене»; «я буду добрим, якщо ти...»; «нехай інші

зроблять це»; «допоможи мені, беззахисній, нещасній дитині» тощо; відхід від відповідальності та її заперечення – пасивна непокора («ти не маєш права говорити мені, що робити»; «ти примусив мене зробити це»; «це їх провина»), шахрайство, руйнування, що залишає після себе хаос; помста – провокаційна поведінка, навмисне травмування, підливна боягузлива непокора; виступ проти всього світу; розмови на зразок таких: «Я підірву ..., завдам шкоди собі..., знищу...», «Я примушу всіх бути насторожі..., ви потім пошкодуєте..., я лише жартую і бавлюся...». вироблення і збереження параноїдального погляду на світ – скарги замість подолання проблем; звуження проблеми замість її розуміння («вони примусили мене зробити це», «вони прискіпуються до мене»)

Висновки до другого розділу

Отже, найбільш популярною серед підлітків є мережі TikTok та Instagram, значно менше, але часто підлітки використовують Telegram, Viber та Facebook. Ще менше підлітки використовують WhatsApp та Twitter. Більшість досліджуваних проводять у соціальних мережах більше 6 годин, що дозволяє говорити про виражену залежність від соціальних мереж. Здебільшого у соціальних мережах підлітки переглядають цікавий для них контент, спілкуються із друзями, а також слухають музику та грають ігри в мережі. Значна частина підлітків нехтує підготовкою та навчанням на користь соціальних мереж. Найчастіше досліджувані підлітки переглядають розважальний та комунікаційний контент. Здебільшого досліджувані підлітки врівноважені, інтравертовані, товариські та відкриті.

Підлітки які проводять багато часу в соціальних мережах, здебільшого мають завищений рівень самооцінки, не виконують навчальних завдань через соцмережі, здійснюють перегляд цікавої інформації, часто грають ігри в мережі, відвідують розважальний та комунікативний контент. схильність до порушення норм і правил. У таких підлітків часто розвивається девіантна

поведінка у вигляді схильності до адиктивної поведінки, до самоушкоджуючої і саморуйнівної поведінки, до агресії та насильства та деліквентної поведінки.

ВИСНОВКИ

Аналіз наукової літератури стосовно девіантної поведінки серед підлітків допоміг у розумінні основних понять. Девіантна поведінка визначається як реакція особи на певні соціальні умови, яка порушує встановлені норми або стандарти суспільства. Підлітки, що ще не досягли кримінальної відповідальності, можуть виявляти девіантну поведінку, яка потребує корекції соціальними службами. Ці прояви можуть включати демонстрацію, агресію, відмову від навчання або роботи, ранню залежність від наркотиків, антигромадські дії сексуального характеру та інше.

Девіантна поведінка підлітків може бути обумовлена різними факторами, включаючи виховання в родині, вплив оточення та суспільства, а також особисті характеристики. Наприклад, негативні умови в сім'ї, відсутність підтримки, конфлікти з батьками або відсутність можливостей для розвитку можуть сприяти виникненню девіантної поведінки. З іншого боку, наявність позитивних моделей поведінки, підтримка спільноти та доступ до ресурсів для самореалізації можуть запобігти їй. Тому важливо розробляти комплексні програми підтримки та розвитку підлітків, які враховують ці різноманітні чинники. Такі програми можуть включати різні форми психологічної та соціальної підтримки, освітні та професійні програми, а також створення умов для активної участі у суспільному житті.

Серед досліджуваних підлітків найбільш популярними є соціальні мережі TikTok та Instagram. Значно менше за ними використовуються Telegram, Viber та Facebook. Ще менш популярними серед підлітків є WhatsApp та Twitter. Більшість досліджуваних підлітків проводять у соціальних мережах більше 6 годин на день, що свідчить про виражену залежність від них. Головними активностями на цих платформах для підлітків є перегляд цікавого контенту, спілкування з друзями, слухання музики та гра в ігри. Більшість підлітків віддають перевагу розважальному та комунікативному контенту. Вони можуть

бути різними за характером, включаючи інтровертів, екстравертів, товариських та закритих особистостей.

Підлітки, які проводять багато часу в соціальних мережах, часто мають завищений рівень самооцінки та недооцінюють навчальні завдання через ці платформи. Вони схильні до перегляду цікавої інформації, гри в мережі, а також відвідування розважального та комунікативного контенту. Така залежність може призвести до порушення норм і правил, а також розвитку девіантної поведінки, яка може включати адиктивну поведінку, самошкодження, агресію та деліквентність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар А. Соціальні мережі як інструмент формування внутрішнього і зовнішнього бренду території. Політичний менеджмент. 2012. №1-2. С.82-87.
2. Богдан М.С., Горецька О.В. Психологічні особливості спілкування залежних від соціальних мереж. Психологія і соціологія: проблеми практичного застосування. 2014. С. 25-29.
3. Воронкин А.С. Соціальні мережі: еволюція, структура аналіз. Освітні технології та суспільство. 2017. №1.С.650-675.
4. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. Вікова та педагогічна психологія. Київ, 2001. URL: <http://medbib.in.ua/vikova-pedagogichnapsihologiya.html> (дата звернення 23.09.2023).
5. Вакуліч Т.М. Інтернет-залежність як новий вид адитивної поведінки. Науковий часопис НПУ ім.М.Драгоманова.2019. №12.
6. Варивода К.С. Інформаційна безпека підлітків в Інтернет мережі. Молодий вчений. 2016.№3.С.365-368.URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_3_87 (дата звернення 1.06.2023).
7. Вигонський С.В. Зворотній бік інтернету. Психологія роботи з комп'ютером та мережею. Київ: Фенікс, 2019. №5. С.79-97.
8. Варіативність соціалізації особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства : монографія / авт. колектив : Н.М.Токарева, А.В.Шамне, О.О.Халік [та ін.]; ред.Н.М.Токаревої. Київ: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2017. 220 с. 83
9. Вахула Б.Я. Соціальні інтернет-мережі їхні функції та роль у формуванні громадянського суспільства. Вісник Львівського університету. 2020. Вип. 6. С. 311-319.
- 10.Гришина А.В. Роль емоційної спрямованості особистості у процесі професійного самовизначення: теоретичний аспект. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова. 2011. № 35 (59). С. 37-42.

- 11.Гуд Г. О. Емоційна сфера особистості: теоретико-методологічний аспект дослідження. Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. 2018. Т. 14. Вип. 1. С. 84-94. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v14/i1/10.pdf>. (дата звернення 12.10.2023).
- 12.Гоцуляк К. Позитивні та негативні сторони при роботі з комп'ютером в соціальних мережах. Збірник наукових статей ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» м.Івано-Франківськ. 2017. №12-13.С.152-155.
- 13.Гавриш О.С. Психологічні особливості комунікування в соціальних мережах осіб пубертатного періоду : дипломна робота 27.00.03 Нац.б-ка України ім.В.І.Вернадського. Київ-Чернівці, 2021.
- 14.Дорош М.Н. Українська «віртуальна реальність». Київ, 2011. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/4225> (дата звернення 10.09.2023).
- 15.Данько Ю. А. Соціальні мережі як форма сучасної комунікації: плюси і мінуси. Сучасне суспільство. 2012. Вип. 2. С. 179-184.
- 16.Зазимко О.В., Скуловатова О.В., Старик В.А. Взаємозв'язок часу телеперегляду та особливостей емоційної сфери осіб юнацького віку. Теорія і практика сучасної психології. 2018. №5.С56-6.
- 17.Занько Т. Соціальні мережі як новітні медіа: провокативний вплив на масову свідомість. Виникнення мови ворожнечі: [ХайВей], 2017. URL: <http://h.ua/story/18767> (дата звернення 1.10.2023).
- 18.Козлова Н.С. Вплив емоційної спрямованості особистості на її залученість до Інтернет-простору. Інформаційно-гуманітарний портал. Знання. Розуміння. Вміння. 2014. №9. С.47-71.
- 19.Книш Д. Вплив соціальних мереж на здоров'я людини. Луцьк, 2015. URL: <http://webstyletalk.net/node/888>(дата звернення 17.07.2023).
- 20.Камінська О.В. Психологічні детермінанти формування інтернетзалежності. Проблеми сучасної психології. 2021. Вип. 22. С. 194-204.

- 21.Макаренко Н.М. Курс «Медіапсихологія як засію розвитку критичного мислення». Філософія освітнього простору вищої школи: психологічний та психолінгвістичний дискурс. Колективна монографія. Київ: Центр учбової літератури. 2022.С.184-219.
- 22.Мороз О.Н. Нація «овочів». Київ: Yakaboo publishing, 2020. 288с.
- 23.Макуха Катерина. Як соціальні мережі не вбивають твій час. Київ, 2022.URL: <https://stud-point.com> › blog (дата звернення 17.05.2023).
- 24.Немеш О.М. Соціальні мережі як провідний вид віртуального спілкування: проблематизація феномену. Fundamental and applied reseaches in practice of leading scientific schools. Publishing office: Accent Graphics Communications – Hamilton, ON. 2018. Issue 5. С. 248–264.
- 25.Олійник К.С. Загальна характеристика та значення соціальних мереж у житті сучасної молоді. Суми, 2017. URL: <http://elar.khmmu.edu.ua> › jspsui › bitstream (дата звернення 23.01.2023)
- 26.Петрунько О., К.Телешун К. Інтернет-залежність дорослих користувачів та можливості її профілактики. Вчені записки Університету КРОК. 2022. №4. С.91-101.
- 27.Петренко О.С.Вплив Інтернету на повсякденне життя українців. Вісник Луганського національного університету імені Т.Шевченко, Старобільськ. 2019. №5 (294). С.142-153.
- 28.Почепцов Г.Н. Фейсбук та моделювання щастя в медіа. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/1861> (дата звернення 1.06.2023).
- 29.П'янківська Л. В. Аналіз сучасних поглядів на емоційну сферу особистості. Логос. 2019. Т.4. С.21-23. URL: : [http://ir.nmapo.edu.ua:8080/lib/1961/1/Емоційна сфера особистості 2019.pdf](http://ir.nmapo.edu.ua:8080/lib/1961/1/Емоційна%20сфера%20особистості%202019.pdf). (дата звернення 12.06.2023).
- 30.Півень М. А. Структура емоційної зрілості особистості. Вісник ХНПУ ім. Г.С Сковороди. Психологія. Х. : ХНПУ. 2014. Вип. 47. С. 156–163.
- 31.Руденко Т.П. Діти в Інтернеті: реальні загрози віртуального світу. Асоціація підприємств інформаційних технологій України. 2018. URL: <http://apitu.org.ua/node/1336> (дата звернення 2.01.2023).

- 32.Сергеєнкова О.П. Дослідження емоційної сфери у юнацькому віці. Київ, 2018.С.243-247.
- 33.Чала О.А. Сутність та детермінанти деструктивної конфліктності особистості. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова; серія № 12. Психологічні науки: зб. наук. пр. / [редкол.: С. Максименко та інш.]. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. № 26 (50). Ч. I. С. 399–402.
- 34.Чалдіні Роберт. Психологія впливу. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017.412 с.
- 35.Фісенко Т. В. Засоби впливу в соціальних інтернет-мережах. Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2021. № 1. С. 152–157. 5
- 36.Юр'єва А.Р. Вплив соціальних мереж на суспільство. Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи. Збірник наукових статей. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. 2015. №7- 8 (6) С.81-83.URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/Yurieva> (дата звернення 12.01.2023).
- 37.Юрьєва Л.Н., Больбот Т.Ю. Комп'ютерна залежність: формування, діагностика, корекція і профілактика : монографія. Днепропетровск: Пороги, 2016.196с.
- 38.Явон С.В. Соціальні мережі та молодь. *Sociologie cloveka*. 2016.№1.С.28-32. 88
- 39.Островська-Бугайчук І.М. Причини формування девіантної поведінки підлітків. Вісник Житомирського державного університету. Вип.2 (80). Педагогічні науки. 2015. С.48-52.
- 40.Жданова І. В. Проблема саморегуляції в контексті девіантної поведінки особистості: психологічні аспекти. Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Психологія. 2012. Вип. 43, ч. II. С. 110–128.
- 41.Островська-Бугайчук І.М. Причини формування девіантної поведінки підлітків. Вісник Житомирського державного університету. Вип.2 (80). Педагогічні науки. 2015. С.48-52.

42. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків : навч.-метод. посіб. для спецкурсу соц.-пед. циклу «Профілактика девіантної поведінки підлітків» для студ. спец. «Соціальна педагогіка». Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 224 с.].
43. Кіась А. В. Психологічний аналіз причин формування девіантної поведінки підлітків. Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ. 2009. Т. 11, ч. 6. С. 198–205.]. 22
44. Гольдштейн А., Хомик В. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам [пер. з англ. В. Хомика]. Київ : Либідь, 2003. 520 с., с. 285–287 11. Бочелюк В.Й. Юридична психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2010, с. 146–147
45. Мухіна В.С. Вікова психологія: Феноменологія розвитку, дитинство, юність: підручник для студ. вишів. - М.: Академія, 2006. - 456 с.
46. Р. Андрусиншин Аналіз особливостей розвитку девіантної поведінки підлітків. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Вип №69, 2022. С.13-19.
47. Чушак В.Ю. Психологічні чинники девіантної поведінки підлітків. Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2 курс, спеціальність «Психологія». 2020 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://jamp.donnu.edu.ua/article/view/7897/7897>
48. Христюк О.Л. Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 192 с.
49. Brown J. Is social media bad for you? The evidence and the unknowns (2018). BBC. 2017. URL: <https://www.bbc.com/future/article/20180104-is-social-mediabad-for-you-the-evidence-and-the-unknowns>. 108 (дата звернення 4.12.2023). 65. Coldberg I. Internet addiction disorder. CyberPsychol Behavior. 2020. V.3. N4. P.403-412.

50. Evans M.A., Hare A.L., Mikami A.Y. Adolescent Peer Relationships and Behavior Problems Predict Young Adults' Communication on Social Networking Websites. *Developmental Psychology*. 2020. Vol. 46 (1). P. 46–56.
51. Most popular global mobile messenger apps as of April 2022, based on number of monthly active users (in millions) [Electronic Resource]. URL: <https://www.statista.com/statistics/258749/most-popular-global-mobile-messenger-apps/> (дата звернення 10.07.2023).
52. Skulovatova O., Verbytska L. Psychological analysis of the features of the audience. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. Budapest. 2018. P. 77-81.